

T.C. MİLLÎ EĞİTİM
BAKANLIĞI

OTİZMİ

OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN
RUTİN OLUŞTURMA
SÜRECİ

ÖĞRETMEN
REHBER KILAVUZU

OTİZMİ

OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN

**RUTİN
OLUŞTURMA
SÜRECİ**

**ÖĞRETMEN
REHBER KILAVUZU**

Yayın Kurulu

Genel Yayın Yönetmeni

Doç. Dr. Mustafa OTRAR

Editör

Meryem KABATAŞ

Hazırlayan

Dr. Özge KOCA

Büşra YILDIRAN

Dil Uzmanı

Betül KILIÇ

Grafik Tasarım ve Uygulama

Gökay GÜNDOĞDU

İÇİNDEKİLER

1. Rehberin Amacı, Kapsamı ve Dayanağı	6
2. Otizm Nedir?	8
3. Rutin Nedir?	10
4. Rutin Oluşturmada Öğrenci Merkezli Yaklaşım	13
5. Rutinler Neden Önemlidir?	14
6. Rutin Oluşturma Süreci	15
6.1. Rutin Oluşturmadan Önce Öğrenciyi Tanıma	15
6.2. Rutin İhtiyacını Belirleme	16
6.3. Rutin Nasıl Planlanır ve Oluşturulur?	16
6.4. Rutin için Kullanılabilecek Destekler	18
6.5. Görsel Destek veya Diğer Destekler Nasıl Seçilir?	19
6.6. Rutin Ne Kadar Ayrıntılı Olmalı?	19
6.7. “Şimdi-Sonra” Desteği	22
6.8. Etkinlik Çizelgelerinin Rutinlerde Kullanımı	23
6.9. Etkinlikler Arası Geçişleri Destekleme	24
6.10. Rutin Değiştiğinde Ne Yapabiliriz?	25
6.11. Bağımsızlığın Desteklenmesi	26
6.12. Farklı Eğitim Ortamlarında Rutinlerin Kullanılması	27
6.13. Rutinlerin Planlanmasında BEP Geliştirme Birimi ile İş Birliği	28
6.14. Rutinlerin Desteklenmesinde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Servisi ile İş Birliği	29
6.15. Aile ile İş Birliği	30
6.16. Rutinlerin İzlenmesi ve Güncellenmesi	31

7. Okulda Rutin Kullanacak Öğretmenlere Tavsiyeler	32
8. Rutin Oluştururken Hatırlanması Gerekenler	34
9. Öğretmenler İçin Kısa Kontrol Listesi	35
10. Rutin Önerileri ve Örnekleri	36
10.1. Hangi Konularda Rutin Oluşturulabilir?	36
10.2. Farklı Destek Biçimleriyle Rutin Örnekleri	37
10.3. Özel Eğitim Materyal Platformunda Yer Alan Rutin Örnekleri	39
11. Sonuç	42
Kaynakça	46

Şekiller listesi

Şekil 1. Sınıfa Giriş ve Ders Başlangıcı Rutini	10
Şekil 2. Ayrıntılandırılmış Derse Hazırlık Rutini	20
Şekil 3. Beceri Basamaklarına Ayrılmış Derse Hazırlık Rutini	21
Şekil 4. “Şimdi” Görsel Destek Kartı	25
Şekil 5. “Sonra” Görsel Destek Kartı	22
Şekil 6. Rutin Değişikliğine Yönelik Görsel Destek Örneği	22
Şekil 7. Teneffüsten Derse Geçiş Rutini	38
Şekil 8. Yemek Öncesi ve Sonrası Rutinler	40

Tablolar listesi

Tablo 1. Öğrenci için Hazırlanan Rutini Değerlendirme Formu	35
--	----

1. REHBERİN AMACI, KAPSAMI VE DAYANAĞI

“

Bu rehber, otizmi olan öğrencilerin günlük yaşam, eğitim ve sosyal yaşam süreçlerinde ihtiyaç duyabilecekleri rutinlerin oluşturulması ve uygulanmasına ilişkin olarak öğretmenlere yol göstermek amacıyla hazırlanmıştır.

”

Otizme ilişkin tanı ölçütlerinde ve değerlendirme araçlarında “kısıtlı ve yineleyici davranış örüntüleri” önemli bir özellik olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda stereotipik hareketler veya konuşma, esnek olmayan rutinler, yoğunlaşmış ilgi alanları ile duysal tepkiler gibi farklı davranış özellikleri tanımlanmaktadır (American Psychiatric Association [APA], 2022; World Health Organization [WHO], 2022). Bu özellikler içerisinde rutinler, otizmi olan öğrencilerin günlük yaşamlarını ve eğitim süreçlerini düzenleme biçimleri açısından önemli bir yere sahiptir.

Rutinlerin, otizmi olan öğrenciler üzerinde kaygı ve hayal kırıklığını azaltma, duyguları yönetme ve kişinin kendisini kontrol altında ve iyi hissetmesine katkıda bulunma gibi işlevler taşıyabileceği; dolayısıyla rutinlerin yalnızca günlük etkinliklerin düzenlenmesine yönelik davranışsal bir yapı olarak değil, öngörülebilirlik ve kontrol duygusunu artırarak duygusal düzenleme ve iyi oluşu destekleyen bir kaynak olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Petty et al., 2026). Rutinlerin yapılandırılması; öğrencinin gün içerisinde okulda ve evde gerçekleştireceği etkinlikleri anlamasını, etkinlikler arasındaki geçişleri daha kolay gerçekleştirmesini, günlük yaşam becerilerinde bağımsızlığının desteklenmesini ve kendisi için anlamlı ve öngörülebilir bir ev ve öğrenme ortamı oluşturulmasını destekleyebilir.

Nöroçeşitlilik paradigması, bireylerin farklı düşünme, algılama, iletişim kurma ve çevreleriyle etkileşimde bulunma biçimlerini doğal insan çeşitliliğinin bir parçası olarak ele alır (Jaarsma & Welin, 2012; Runswick-Cole, 2014). Bu yaklaşım doğrultusunda, bireylerin farklılıklarının

ortadan kaldırılması veya belirli bir davranış biçimine uyum sağlamalarının beklenmesi yerine, bireysel özelliklerinin ve ihtiyaçlarının dikkate alınması önem taşır. Bu doğrultuda rutinlerin amacı, öğrenciyi belirli bir “ideal” davranış biçimine uyum sağlamaya zorlamak değil; öğrencinin günlük yaşamını ve eğitim ortamlarındaki süreçleri daha öngörülebilir hâle getirmek ve kendisini güvende, anlaşılmış ve desteklenmiş hissetmesini sağlayacak çevresel düzenlemeler oluşturmaktır.

Sosyal model doğrultusunda, otizmi olan öğrencilerin yaşadıkları güçlüklerin yalnızca bireysel özelliklerinden kaynaklanmadığı; öğrencinin bulunduğu çevrenin ve mevcut düzenlemelerin bireyin ihtiyaçlarıyla ne ölçüde uyumlu olduğunun da önemli olduğu kabul edilmektedir (Conn, 2014; Oliver, 2013; Porter & Lacey, 2005). Bu yaklaşım, öğrencinin çevreye uyum sağlamasını beklemek yerine, çevrenin öğrencinin bireysel özelliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alacak biçimde düzenlenmesini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda eğitim ortamlarının, iletişim biçimlerinin, kullanılan materyallerin ve günlük etkinliklerin öğrencinin ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılması, eğitim süreçlerine katılımını ve bağımsızlığını destekleyecektir. Bu nedenle rutinler, öğrencinin davranışlarını değiştirmeye yönelik uygulamalar olarak değil; çevreyi öğrencinin ihtiyaçlarına göre düzenleyen, günlük yaşamı daha anlaşılır ve öngörülebilir hâle getiren ve öğrencinin erişilebilirlik, katılım ve bağımsızlığını destekleyen araçlar olarak ele alınmalıdır.

Nöroçeşitlilik paradigması ve sosyal modelle uyumlu olarak, Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (International Classification of Functioning, Disability and Health [ICF]), bireyin işlevselliğini yalnızca bireysel özellikleri üzerinden değil; birey, gerçekleştirdiği etkinlikler, katılım ve çevresel faktörler arasındaki etkileşim çerçevesinde ele almaktadır (WHO, 2001). Bu yaklaşım doğrultusunda, öğrencinin günlük yaşam ve eğitim süreçlerine katılımını desteklemek için yalnızca öğrencinin sahip olduğu becerilerin değil, içinde bulunduğu çevrenin özelliklerinin ve sunulan desteklerin de dikkate alınması gerekmektedir. Rutinler bu açıdan değerlendirildiğinde, öğrencinin etkinliklere katılımını kolaylaştıran, günlük yaşam becerilerini destekleyen ve çevresel koşulları öğrencinin ihtiyaçlarıyla daha uyumlu hâle getiren düzenlemeler olarak işlev görebilir. Bu nedenle rutinlerin planlanması ve uygulanmasında öğrencinin mevcut becerileri, gerçekleştirmesi beklenen etkinlikler, katılım düzeyi ve ihtiyaç duyduğu çevresel desteklerin birlikte değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu kavramsal çerçeve doğrultusunda, mevcut rehber; otizmi olan öğrencilerin günlük yaşam, eğitim ve sosyal yaşam süreçlerinde ihtiyaç duyabilecekleri rutinlerin oluşturulması ve uygulanmasına ilişkin olarak öğretmenlere yol göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Rutinler; öğrencilerin günlük etkinlikleri ve etkinlikler arasındaki geçişleri daha kolay anlamalarını, eğitim süreçlerine katılımlarını, günlük yaşam becerilerindeki bağımsızlıklarını ve duygusal iyi oluşlarını destekleyen, yapı ve öngörülebilirlik sağlayan araçlar olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda rehberde rutinlerin, öğrenciyi belirli bir davranış biçimine uyum sağlamaya zorlayan bir uygulama olarak değil; öğrencinin bireysel ihtiyaçlarını dikkate alarak eğitim ortamını daha anlaşılır, erişilebilir, destekleyici ve öngörülebilir hâle getiren çevresel düzenlemeler olarak yapılandırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda rutinler; özel eğitim sınıfları, kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarının yürütüldüğü sınıflar, destek eğitim odaları, evde eğitim ve hastanede eğitim hizmetleri kapsamında öğrencinin eğitim aldığı ortamlar ile diğer eğitim ortamlarında öğrenme, katılım ve bağımsızlığı desteklemek amacıyla kullanılabilir.

2. OTİZM NEDİR?

Otizm; sosyal iletişim ve sosyal etkileşim özellikleri ile sınırlı veya tekrarlayıcı davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleriyle ilişkilendirilen nörogelişimsel bir durumdur (APA, 2022). Birleşik Krallık'taki Ulusal Otizm Derneği (National Autistic Society [NAS]) (2020), otizmi "bireyin diğer insanlarla iletişim kurma ve ilişki kurma biçimini ve çevresindeki dünyayı deneyimleme şeklini etkileyen, yaşam boyu süren gelişimsel bir yetersizlik" olarak tanımlamaktadır. Ulusal Otizm Derneği'ne göre otizmi olan bireyler üç farklı alanda güçlük yaşayabilmektedir (NAS, 2020):

- **Sosyal iletişim:** Otizmi olan bireyler, sözel ve sözel olmayan dili; ses tonu, yüz ifadeleri ve diğer iletişimsel jestler gibi unsurları yorumlamada güçlük yaşayabilirler.
- **Sosyal etkileşim:** Otizmi olan bireyler, başkalarının duygu ve niyetlerini anlamada, kendi duygularını ifade etmede ve konuşma ile sosyal etkileşim sırasında karşılıklılığı anlamada güçlük yaşayabilirler.
- **Sınırlı ve tekrarlayıcı davranış, etkinlik veya ilgi örüntüleri:** Dünya, otizmi olan bireyler için zaman zaman karmaşık ve öngörülemez olabilir. Bu nedenle, ne olacağını önceden bilmeye yardımcı olması açısından günlük rutinleri tercih edebilirler. Ayrıca otizmi olan birçok bireyin sanattan trenlere kadar farklı alanlarda yoğun ve belirgin ilgi alanları bulunabilir.

Bununla birlikte, otizmin her bireyde aynı biçimde ortaya çıkmadığının göz önünde bulundurulması önemlidir. Otizmi olan bireylerin iletişim biçimleri, duyuşal deneyimleri, ilgi alanları, öğrenme özellikleri, günlük yaşam becerileri, güçlü yönleri ve ihtiyaç duydukları destekler kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Bu nedenle otizmi olan öğrencilerin yalnızca tanışal özellikler üzerinden değil, bireysel özellikleri, güçlü yönleri, tercihleri ve destek ihtiyaçları doğrultusunda ele alınması gerekmektedir.

Otizmin 1920'lerde Grunya Efimovna Sukhareva (Manouilenko & Bejerot, 2015; Zeldovich, 2018) ve 1940'larda Leo Kanner (1943) tarafından yapılan ilk kavramlaştırmalarından bu yana neredeyse bir yüzyıl geçti ve bu süreçte insanların otizm terimini anlama biçimi her yıl değişti. Değişen anlatılar ve araştırma alanlarının çeşitliliği nedeniyle otizmi tanımlamak ve anlamak çok yönlü bir sürece dönüştü. İlk dönemlerde ağırlıklı olarak tıbbi bir çerçevede ele alınan otizm, günümüzde bireyin özelliklerinin yanı sıra içinde bulunduğu sosyal ve çevresel koşulların da dikkate alındığı daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir (Conn, 2014). Bu değişim, otizmi yalnızca bireyde bulunan güçlükler üzerinden açıklamak yerine, otizmi olan bireylerin dünyayı algılama, bilgiyi işleme, iletişim kurma ve çevreleriyle etkileşimde bulunma biçimlerindeki farklılıkların da dikkate alınmasını beraberinde getirmiştir.

Nöroçeşitlilik yaklaşımı, otizmi insan nörolojisinde görülen doğal farklılıklardan biri olarak ele almakta ve otizmi olan bireylerin kendilerine özgü algılama, düşünme, öğrenme ve etkileşim biçimlerine dikkat çekmektedir. Bu bakış açısı, bireyin farklılıklarını ortadan kaldırmaya çalışmak yerine bireyin katılımını, bağımsızlığını ve iyi oluşunu destekleyecek çevresel ve eğitsel düzenlemelerin önemini vurgulamaktadır (Jaarsma & Welin, 2012; Runswick-Cole, 2014).

Otizmi olan bazı öğrenciler için belirsizlik, beklenmedik değişiklikler, duyuşal uyarılar veya etkinlikler arasındaki geçişler günlük yaşamda ve eğitim ortamlarında zorlayıcı olabilir. Rutinler ve uygun görsel, yazılı, sözel veya çevresel destekler; öğrencinin ne yapacağını, etkinliklerin hangi sırayla gerçekleşeceğini ve sonrasında ne olacağını anlamasını kolaylaştırabilir. Bununla birlikte rutinlerin amacı öğrenciyi değişmez bir düzene bağlı hâle getirmek değil; öğrencinin ihtiyaçları doğrultusunda öngörülebilirliği, katılımı ve bağımsızlığı desteklemektir (Kim et al., 2023; Petty et al., 2026).

Bu rehberde de otizm, yalnızca güçlükler veya yetersizlikler üzerinden ele alınmamakta; otizmi olan her öğrencinin kendine özgü özellikleri, güçlü yönleri, tercihleri ve destek ihtiyaçları olduğu kabul edilmektedir. Bu doğrultuda rutinlerin oluşturulmasında öğrenciyi tanımak, öğrencinin görüş ve tercihlerini dikkate almak ve gerekli çevresel düzenlemeleri yapmak temel bir yaklaşım olarak benimsenmektedir.

3. RUTİN NEDİR?

Rutin, bir etkinliğin veya günlük yaşam sürecinin belirli bir sıra ve düzen içerisinde gerçekleştirilmesidir. Günlük yaşama yapı ve düzen kazandırılması, bireylerin sağlık, üretkenlik ve sosyal-duygusal iyi oluşlarının desteklenmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Kim et al., 2023). Rutinler, günlük etkinliklerin öngörülebilir ve düzenli bir biçimde yapılandırılmasına katkı sağlayarak bireylerin yaşamlarını organize etmelerini ve günlük sorumluluklarını daha bağımsız bir şekilde yerine getirmelerini destekleyebilir. Kim ve arkadaşları (2023), özellikle otizmi olan bireyler açısından rutinlerin sağladığı yapı ve öngörülebilirlik, günlük yaşamın düzenlenmesi, değişimlerle başa çıkılması ve bireyin kendisini daha güvende hissetmesi bakımından önemli bir destekleyici unsur olabileceğini söylemektedirler.

Okul ortamında rutinler, öğrencinin gün içerisinde gerçekleştireceği etkinliklerin belirli bir sıra ve düzen içerisinde yapılandırılmasıyla somutlaşabilir. Örneğin öğrencinin okula geldikten sonra gerçekleştirdiği;

1. Sınıfa gir

2. Çantayı yerine koy

3. Montunu as

4. Sırana geç

5. Ders Araçlarını Hazırla

6. Derse başla

Şekil 2. Sınıfa Giriş ve Ders Başlangıcı Rutini

şeklindeki etkinlik dizisi bir okula geliş ve derse hazırlanma rutini olarak ele alınabilir. Benzer şekilde teneffüse çıkma, teneffüsten sınıfa dönme, bir dersten diğerine geçme, yemekhaneye gitme, ders araçlarını toplama veya okuldan ayrılmaya hazırlanma gibi gün içerisinde tekrarlanan süreçler de öğrencinin ihtiyaçları doğrultusunda rutin hâline getirilebilir.

Rutin katı ve değişmez bir düzen değildir. Rutinlerin amacı öğrencinin günlük yaşamını gereksiz biçimde sınırlandırmak değil; günlük yaşamı daha anlaşılır ve öngörülebilir hâle getirmektir. Bu nedenle rutinler oluşturulurken esneklik ve rutinlerde meydana gelebilecek değişiklikleri anlamayı öğrenme de desteklenmelidir.

4. RUTİN OLUŞTURMADA ÖĞRENCİ MERKEZLİ YAKLAŞIM

Otizmi olan öğrencilerin gelişimsel özellikleri, beceri düzeyleri, ilgi ve tercihleri, iletişim biçimleri ve günlük yaşamdaki ihtiyaçları birbirinden farklıdır. Bu nedenle rutinlerin tüm öğrenciler için aynı şekilde ve aynı sırayla uygulanması yerine, her öğrencinin bireysel özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılması önemlidir. Rutin oluşturulurken öğrencinin yaşı, gelişimsel özellikleri, mevcut becerileri, ilgi ve tercihleri, iletişim biçimi, dikkat süresi, bağımsızlık düzeyi, duysal özellikleri ve destek gereksinimleri dikkate alınmalıdır (Petty et al., 2026).

Rutin hazırlanırken öncelikle öğrencinin günlük yaşamda hangi etkinliklere bağımsız olarak katılabildiği, hangi etkinliklerde desteğe ihtiyaç duyduğu, hangi etkinliklerden hoşlandığı ve hangi etkinliklerin kendisi için anlamlı olduğu belirlenmelidir. Rutinlerin öğrencinin mevcut becerilerini desteklemesi, ihtiyaç duyduğu alanlarda uygun düzeyde destek sunması ve zaman içinde bağımsızlığını artırmaya fırsat vermesi hedeflenmelidir. Bu doğrultuda rutinler, öğrencinin güçlü yönleri ve mevcut becerileri temel alınarak planlanmalı; öğrencinin yapabildiklerinden başlayarak gerektiğinde küçük ve anlaşılır adımlara ayrılmalıdır.

Bununla birlikte rutinlerin değişmez ve katı uygulamalar olarak ele alınmaması gerekir. Öğrencinin gelişimi, değişen ihtiyaçları, içinde bulunduğu ortam ve günlük yaşam koşulları doğrultusunda rutinler zaman içinde yeniden düzenlenebilir. Rutinlerin bu şekilde esnek ve bireyselleştirilmiş olarak yapılandırılması, öğrencinin günlük yaşama katılımını, öğrenmesini, bağımsızlığını ve kendini güvende hissetmesini destekleyecektir.

5. RUTİNLER NEDEN ÖNEMLİDİR?

Okul ortamında öğrenciler gün boyunca farklı derslere, etkinliklere ve sosyal süreçlere katılmakta ve bir etkinlikten diğerine geçmektedir. Bu süreçler bazı öğrenciler için anlaşılması veya takip edilmesi daha zor olabilir. Bu süreçlerin anlaşılır ve öngörülebilir hâle getirilmesi, öğrencinin eğitim ortamına katılımını destekleyebilir. Görsel ve yapılandırılmış rutinler;

- Ne yapacağım?
- Ne zaman yapacağım?
- Ne kadar sürecek?
- Sonra ne olacak?

sorularının anlaşılmasını destekleyebilir.

Rutinler özellikle;

- Sabah ve akşam hazırlığı,
- Okula giriş ve çıkış,
- Ders ve etkinlik geçişleri,
- Öz bakım becerileri,
- Yemek ve beslenme,
- Tuvalet,
- Oyun,
- Ödev,
- Sosyal etkinlikler,
- Ev ve okul dışındaki günlük yaşam etkinlikleri

gibi süreçlerde kullanılabilir.

6. RUTİN OLUŞTURMA SÜRECİ

6.1. Rutin Oluşturmadan Önce Öğrenciyi Tanıma

Rutin oluşturma sürecinin başlangıç noktası öğrencinin mevcut becerilerinin, ihtiyaçlarının ve tercih ettiği desteklerin belirlenmesidir. Öğrencinin yapamadığı beceriler kadar bağımsız olarak gerçekleştirebildiği becerilerin de belirlenmesi, rutinin öğrencinin gerçek gereksinimlerine uygun biçimde oluşturulmasını sağlar. Öğretmen rutin planlamadan önce öğrenciyi farklı zamanlarda ve farklı eğitim ortamlarında gözlemleyebilir. Aşağıdaki sorular yol gösterici olabilir:

- Öğrenci hangi etkinlikleri bağımsız olarak gerçekleştirebiliyor?
- Hangi etkinliklerde desteğe ihtiyaç duyuyor?
- Hangi etkinliklerde zorlanıyor?
- Bir etkinlikten diğerine geçerken ne tür desteğe ihtiyaç duyuyor?
- Hangi iletişim biçimini daha kolay kullanıyor veya anlıyor?
- Yazı, fotoğraf, çizim, sembol veya nesnelerden hangisini daha kolay anlıyor?
- Hangi etkinliklerden hoşlanıyor?
- Hangi etkinliklere katılım sağlamakta zorlanıyor?
- Gün içerisinde hangi zamanlarda daha fazla desteğe ihtiyaç duyuyor?

Bu bilgiler doğrultusunda öğrencinin hangi rutinlerde desteğe ihtiyaç duyduğu belirlenmelidir.

Rutin oluşturma sürecinin başlangıç noktası öğrencinin yapamadıklarından çok, yapabildikleri ve güçlü yönleri olmalıdır.

6.2. Rutin İhtiyacını Belirleme

Her öğrenci için aynı türde veya aynı ayrıntı düzeyinde rutin oluşturulması gerekli değildir. Öncelikle öğrencinin eğitim ortamına katılımını, bağımsızlığını veya etkinlikler arasındaki geçişlerini en fazla destekleyecek rutin belirlenmelidir. Örneğin öğrencinin derse başlamadan önce gerekli materyalleri hazırlamakta zorlandığı gözleniyorsa öncelikle “Derse Hazırlanma Rutini” oluşturulabilir. Birden fazla alanda desteğe ihtiyaç duyulması durumunda rutinler önem ve gereksinim düzeyine göre aşamalı olarak planlanabilir.

Rutin belirlenirken öğrencinin bireysel özellikleri ile birlikte rutinin gerçekleştirildiği ortamın özellikleri de dikkate alınmalıdır.

6.3. Rutin Nasıl Planlanır ve Oluşturulur?

Rutin oluşturma sürecinde öncelikle desteklenmek istenen günlük yaşam veya eğitim süreci belirlenmeli, ardından süreç öğrencinin anlayabileceği ve gerçekleştirebileceği basamaklara ayrılmalıdır. Daha sonra öğrencinin kullanabileceği destek türü belirlenmeli ve hazırlanan rutin öğrencinin kolaylıkla görebileceği ve takip edebileceği bir yere yerleştirilmelidir.

Adım 1

Rutini belirleyin.

Desteklenmek istenen süreci belirleyin.

Örneğin: Derse hazırlanma

Rutini uygun basamaklara ayırın.

Adım 2

Öğrencinin bağımsız olarak gerçekleştirdiği bir beceri gereksiz yere çok sayıda basamağa ayrılmamalıdır.

Uygun destek türünü belirleyin ayırın

Adım 3

Öğrencinin anlayabildiği destek türlerinden biri veya birkaçı kullanılabilir:

Fotoğraf

Basit çizim

Sembol

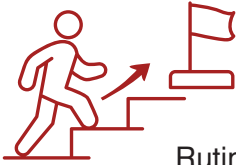
Yazılı ifade

Gerçek nesne

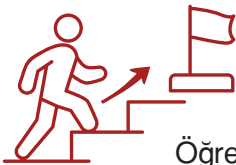
Öğrencinin kullandığı alternatif ve destekleyici iletişim sistemi.

Rutini erişilebilir hâle getirin.

Adım 4

Rutin öğrencinin görebileceği, erişebileceği ve gerektiğinde kendisinin takip edebileceği bir yerde bulunmalıdır.

Rutinin nasıl kullanılacağını öğretin.

Adım 5

Öğrenciye rutinin nasıl takip edileceği açıkça gösterilmeli ve öğrencinin tamamladığı basamakları işaretlemesine, kaldırmasına veya “bitti” alanına taşımasına fırsat verilmelidir.

6.4. Rutin İçin Kullanılabilecek Destekler

Rutin oluşturmak için özel materyallerin kullanılması zorunlu değildir. Kullanılacak destek, öğrencinin anlayabileceği ve eğitim ortamında sürdürülebilir biçimde kullanılabilecek özellikte olmalıdır.

- **Kâğıt ve kalem:** A4 kâğıdı bölümlere ayrılarak her bölüme bir rutin basamağı yazılabilir.

- **Basit çizimler:** Hazır görsellerin bulunmadığı durumlarda öğrencinin anlayabileceği basit çizimlerden yararlanılabilir.

- **Fotoğraflar:** Öğrencinin kullandığı gerçek nesnelerin veya bulunduğu ortamların fotoğrafları telefon veya tablet aracılığıyla çekilebilir.

- **Gerçek nesneler:** Öğrencinin nesne temelli desteklerden daha kolay yararlanması durumunda rutin basamaklarını temsil etmek amacıyla gerçek nesneler kullanılabilir.

- **Yazılı ifadeler:** Öğrencinin okuma ve yazılı dili anlama becerileri uygunsa yalnızca yazılı ifadelerden yararlanılabilir.

Burada temel ölçüt kullanılan materyalin niteliği değil, öğrencinin kullanılan desteği anlayabilmesi ve rutini bağımsız olarak takip edebilmesidir.

6.5. Görsel Destek veya Diğer Destekler Nasıl Seçilir?

Rutinlerin oluşturulması ve uygulanması sırasında öğrencinin rutini anlamasını, etkinlikleri sırasıyla gerçekleştirmesini ve etkinlikler arasındaki geçişleri takip etmesini kolaylaştırmak amacıyla farklı desteklerden yararlanılabilir. Görsel destekler; gerçek nesneler, fotoğraflar, çizimler, semboller, resimli kartlar ve yazılı ifadeler gibi öğrencinin ne yapacağını veya sırada ne olduğunu anlamasına yardımcı olan araçları kapsar. Diğer destekler ise öğrencinin ihtiyacına göre sözel açıklamalar ve hatırlatmalar, model olma, jest ve işaretler ile fiziksel veya çevresel düzenlemeler gibi görsel olmayan destekleri içerebilir. Her öğrenci aynı tür veya düzeyde destekten yararlanamayabilir. Bu nedenle kullanılacak desteğin türü ve sunuluş biçimi öğrencinin bireysel özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda belirlenmelidir. Destek türünün belirlenmesinde öğrencinin;

- Yaşı,
- Gelişim özellikleri,
- İletişim biçimi,
- Görseli veya yazıyı anlamlandırma düzeyi,
- Tercihleri,
- Mevcut becerileri

dikkate alınmalıdır. Bir öğrenci için gerçek fotoğraf anlaşılır bir destek materyaliyken başka bir öğrenci için basit bir çizim, sembol, yazılı ifade veya sözel hatırlatma daha işlevsel olabilir. Bu nedenle kullanılacak desteğin amacı belirli bir destek türünü kullanmak değil, öğrencinin rutini anlamasını, takip etmesini ve mümkün olduğunca bağımsız biçimde gerçekleştirmesini desteklemektir. Öğrencinin becerileri ve ihtiyaçları zaman içinde değişebileceğinden kullanılan desteklerin uygunluğu da belirli aralıklarla yeniden değerlendirilmelidir.

6.6. Rutin Ne Kadar Ayrıntılı Olmalı?

Rutinlerin ayrıntı düzeyi, öğrencinin bireysel özellikleri, mevcut beceri düzeyi, bağımsızlık düzeyi, öğrenme gereksinimleri ve ihtiyaç duyduğu destek türü dikkate alınarak belirlenmelidir. Rutinler hazırlanırken öğrencinin bir etkinliği veya beceriyi ne ölçüde bağımsız gerçekleştirebildiği değerlendirilerek, gerekli durumlarda rutin daha küçük ve anlaşılır basamaklara ayrılmalıdır. Bununla birlikte, öğrencinin bağımsız olarak gerçekleştirebildiği becerilerin gereksiz ayrıntılarla sunulmasından kaçınılmalı; rutin, öğrencinin ihtiyaç duyduğu ölçüde destek sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.

Örneğin derse hazırlanma rutini, öğrencinin ihtiyaç duyduğu destek düzeyine göre farklı ayrıntı düzeylerinde düzenlenebilir:

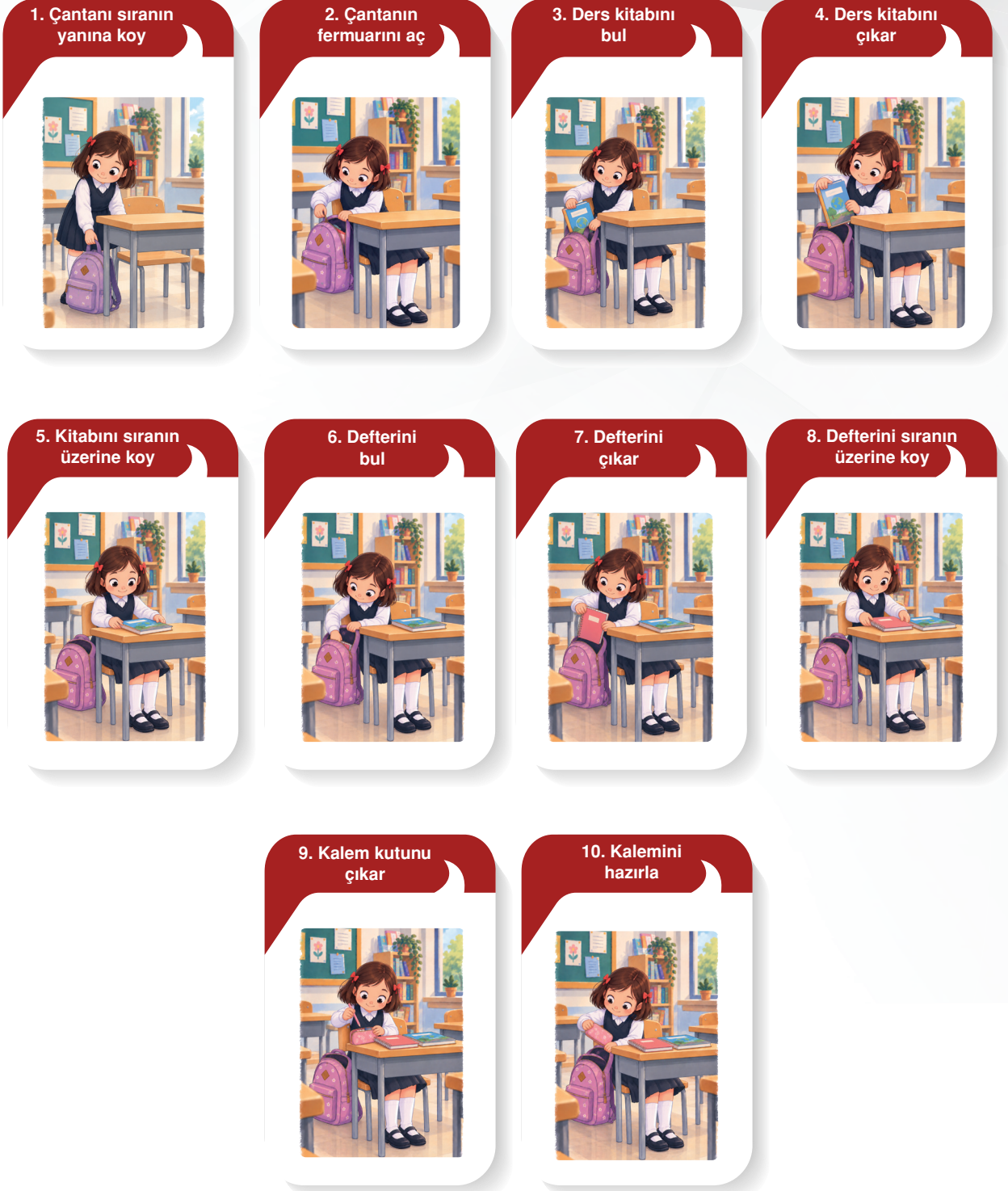
Genel rutin: Derse hazırlan.

Daha ayrıntılı rutin:

Şekil 2. Ayrıntılandırılmış ders hazırlık rutini.

Öğrencinin bağımsız olarak gerçekleştirebildiği bir becerinin gereksiz yere çok sayıda basamağa ayrılması önemlidir. Örneğin öğrenci çantasından gerekli ders araçlarını bağımsız olarak çıkarabiliyorsa, bu sürecin her bir basamağının ayrı ayrı gösterilmesine ihtiyaç olmayabilir. Bu durumda rutinin daha genel biçimde sunulması yeterli olabilir. Öğrencinin beceriyi gerçekleştirmede daha fazla desteğe ihtiyaç duyması durumunda ise rutin daha küçük ve anlaşılır basamaklara ayrılabilir. Öğrencinin bağımsızlık düzeyi arttıkça rutinde yer alan basamaklar azaltılabilir veya birleştirilebilir.

Şekil 3. Beceri Basamaklarına Ayrılmış Derse Hazırlık Rutini

6.7. “ Şimdi-Sonra ” Desteği

Öğrencilerin günlük rutin içerisinde hangi etkinliği gerçekleştirdiklerini ve bu etkinliğin ardından ne olacağını anlamaları, etkinlikler arasındaki geçişleri daha kolay yönetmelerini destekleyebilir. Bu amaçla, öğrencinin mevcut etkinlik ile bir sonraki etkinlik arasındaki ilişkiyi açık ve somut biçimde görmesini sağlayan “Şimdi-Sonra” desteğinden yararlanılabilir.

“Şimdi-Sonra” desteğinde öğrenciye öncelikle gerçekleştirmesi beklenen etkinlik, ardından bu etkinlik tamamlandıktan sonra geçeceği etkinlik gösterilir. Bu destek; öğrencinin dikkatini aynı anda yalnızca mevcut etkinliğe ve bir sonraki adıma yönlendirmesine yardımcı olarak, uzun veya karmaşık rutinlerin daha anlaşılır hâle gelmesini sağlayabilir.

Örneğin:

ŞİMDİ: Resim yap

SONRA: Yapboz yap

“Şimdi-Sonra” desteği, özellikle öğrencinin bir etkinliği tamamladıktan sonra başka bir etkinliğe geçmekte zorlandığı durumlarda kullanılabilir. Ayrıca bekleme gerektiren durumlarda, tercih edilen ve tercih edilmeyen etkinlikler arasındaki geçişlerde veya günlük rutin içerisinde yapılacakların sırasını anlamayı desteklemek amacıyla da yararlanılabilir.

Bu destek hazırlanırken öğrencinin anlayabileceği iletişim biçimlerinin kullanılması önemlidir. Öğrencinin özelliklerine ve tercihlerine göre yazılı ifadeler, fotoğraflar, resimler, semboller veya nesneler kullanılabilir.

Önemli olan, “şimdi ne yapıyorum?” ve “daha sonra ne olacak?” sorularının öğrenci için açık ve anlaşılır hâle getirilmesidir.

Öğrenci “Şimdi” bölümünde yer alan etkinliği tamamladığında, “Sonra” bölümündeki etkinliğe geçilir. Öğrencinin bu sistemi zaman içerisinde daha kolay takip etmeye başlamasıyla birlikte, ihtiyaç duyduğu destek düzeyi yeniden değerlendirilerek rutin daha bağımsız bir şekilde takip edebileceği biçimde düzenlenebilir. Örneğin sözel ve görsel destekten yalnızca görsel desteğe geçiş yapılabilir:

Başlangıçta:

ŞİMDİ: Resim yap

SONRA: Yapboz yap

Şekil 5. “Şimdi” Görsel Destek Kartı

Şekil 6. “Sonra” Görsel Destek Kartı

Öğretmen, görseli göstererek ayrıca sözel yönerge verebilir:

“Şimdi resim yapıyoruz. Bitince yapboz yapacağız.”

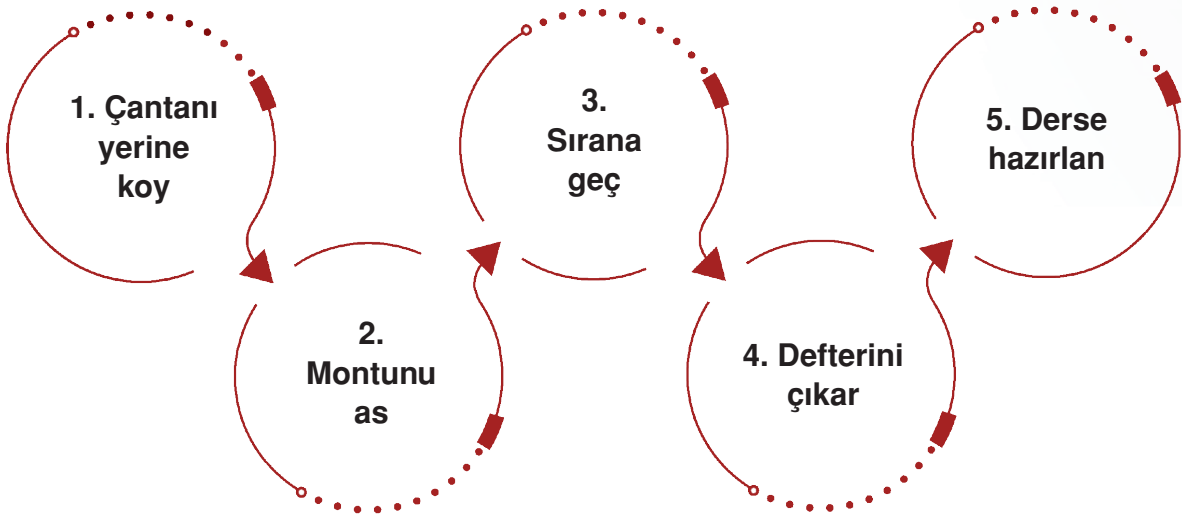
Öğrenci sistemi takip etmeye başladığında sözel açıklamalar azaltılarak yalnızca “Şimdi-Sonra” görseli kullanılabilir.

Bu süreçte amaç, öğrencinin ihtiyaç duyduğu desteği sunarken bağımsız olarak rutinleri takip etme becerisini aşamalı biçimde geliştirmektir.

6.8. Etkinlik Çizelgelerinin Rutinlerde Kullanımı

Etkinlik çizelgeleri, öğrencinin gerçekleştireceği etkinlikleri veya bir etkinlik kapsamında izleyeceği basamakları belirli bir sıra içerisinde gösteren destek araçlarıdır. Bu çizelgeler; öğrencinin bir dizi etkinliği takip etmesini, etkinlikleri tamamlamasını ve bir sonraki etkinliğe geçmesini desteklemek amacıyla kullanılır (McClannahan & Krantz, 1999; Vuran, 2019). Bu yönüyle etkinlik çizelgeleri, öğrencinin günlük rutinlerini belirli bir sıra ve düzen içerisinde takip etmesini ve mümkün olduğunca bağımsız biçimde gerçekleştirmesini desteklemek amacıyla kullanılır.

Etkinlik çizelgeleri, öğrencinin ne yapacağını, etkinlikleri hangi sırayla gerçekleştireceğini ve bir etkinlik tamamlandıktan sonra ne yapacağını daha kolay takip etmesine yardımcı olur. Etkinliklerin sırasının öğrenci açısından anlaşılır hâle getirilmesi günlük akışın daha öngörülebilir olmasını destekler. Ayrıca çizelgelerin sistematik biçimde kullanılması, öğrencinin yetişkinler tarafından sunulan ipuçlarına duyduğu gereksinimin azaltılmasına ve etkinlikleri daha bağımsız biçimde gerçekleştirmesine katkı sağlar. Etkinlik çizelgesinin biçimi öğrencinin bireysel özellikleri, mevcut becerileri ve ihtiyaçları doğrultusunda belirlenmelidir. Okuma becerisine sahip olmayan veya görsel gösterimlerden daha fazla yararlanan öğrenciler için fotoğraflı ya da görsel etkinlik çizelgeleri; yazılı ifadeleri okuyup anlayabilen öğrenciler için ise yazılı etkinlik çizelgeleri kullanılabilir (McClannahan & Krantz, 1999). Çizelgeler tek veya birden fazla sayfadan oluşabileceği gibi öğrencinin ihtiyaçları doğrultusunda dijital araçlardan da yararlanılabilir. Örneğin öğrencinin okula geldikten sonra gerçekleştireceği rutin;

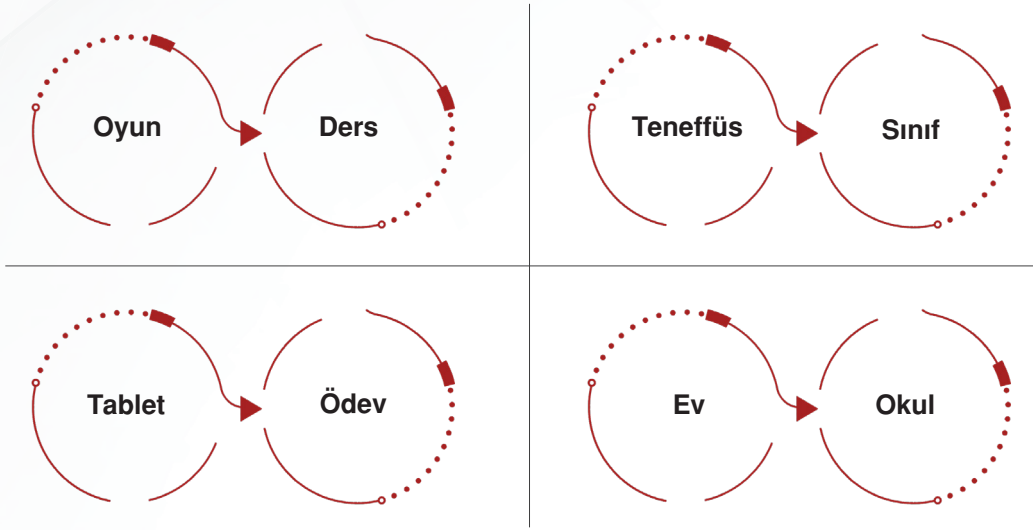

şeklinde bir etkinlik çizelgesiyle gösterilebilir. Öğrenci çizelgeyi takip ederek ilgili etkinliği gerçekleştirir, etkinliği tamamladıktan sonra kullanılan materyali yerine kaldırır ve çizelgede yer alan bir sonraki etkinliğe geçer. Öğrencinin ihtiyaç duyması hâlinde çizelgeyi kullanması başlangıçta uygun ipuçlarıyla desteklenebilir. Öğrencinin çizelgeyi takip etme becerisi geliştikçe sunulan ipuçları sistematik biçimde azaltılarak bağımsız kullanım desteklenmelidir.

Etkinlik çizelgelerinin kullanımında temel amaç, öğrencinin çizelgeyi yalnızca öğretmenin yönlendirmesiyle takip etmesi değil; zaman içerisinde çizelgeden yararlanarak etkinlikleri mümkün olduğunca bağımsız biçimde başlatması, sürdürmesi, tamamlaması ve bir sonraki etkinliğe geçmesidir. Bu nedenle çizelgenin içeriği, gösterim biçimi ve ayrıntı düzeyi öğrencinin performansı ve değişen ihtiyaçları doğrultusunda gözden geçirilmeli ve gerektiğinde güncellenmelidir.

6.9. Etkinlikler Arası Geçişleri Destekleme

Okul ortamında ders, teneffüs, oyun, yemek, destek eğitim, sınıf değişikliği veya farklı okul etkinlikleri arasında geçişler gerçekleşebilir. Öğrencinin bir sonraki etkinliği önceden anlamasını desteklemek amacıyla görsel rutin, “Şimdi-Sonra” kartı, görsel zamanlayıcı, geri sayım veya etkinliğin bitişini gösteren destekler kullanılabilir. Öğrencinin birinden diğerine geçmesi gereken etkilere örnekler şu şekilde verilebilir:

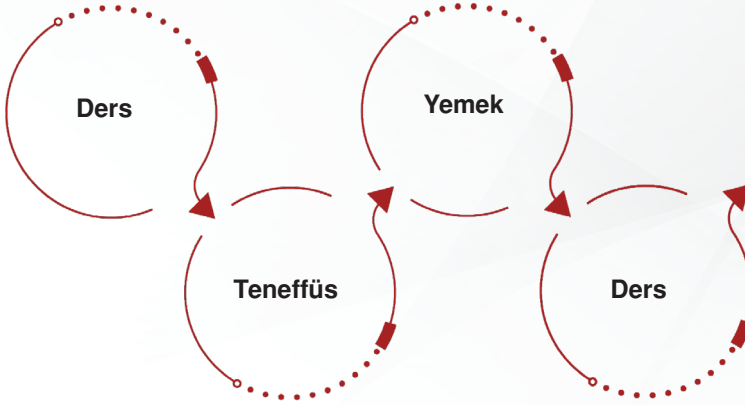
Geçişleri desteklemek için;

- Görsel rutin,
- “Şimdi-Sonra” kartı,
- Görsel zamanlayıcı,
- Geri sayım,
- Etkinliğin bitişini gösteren görsel,
- Bir sonraki etkinliğe ilişkin görsel kullanılabilir. Geçiş sırasında öğrencinin ne yapacağı ve sonrasında ne olacağı mümkün olduğunca önceden ve anlaşılır biçimde gösterilmelidir,

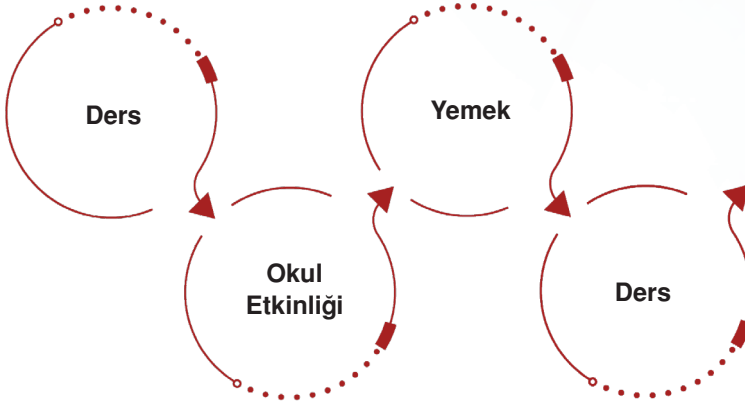
6.10. Rutin Değiştiğinde Ne Yapabiliriz?

Okul yaşamında planlanan rutinlerde değişiklikler meydana gelebilir. Okul etkinlikleri, geziler, sınavlar, törenler, öğretmen değişiklikleri veya farklı eğitim uygulamaları günlük rutinin değişmesine neden olabilir. Günlük yaşamda her zaman planlanan rutin gerçekleşmeyebilir. Bu nedenle, değişiklik mümkün olduğunca önceden öğrenciye açıklanmalı ve öğrencinin anlayabildiği destek biçimiyle gösterilmelidir.

Örneğin normal rutin:

Ancak o gün okulda bir etkinlik olması nedeniyle:

olabilir. Bu tür durumlarda değişiklik mümkün olduğunca önceden görsel olarak gösterilebilir.

BUGÜN DEĞİŞİKLİK VAR

Ders	~~Teneffüs~~	Okul Etkinliği	Yemek	Ders
 RUTİN	 DEĞİŞİKLİK VAR		 RUTİN	 RUTİN

Şekil 4. Rutin Değişikliğine Yönelik Görsel Destek Örneği.

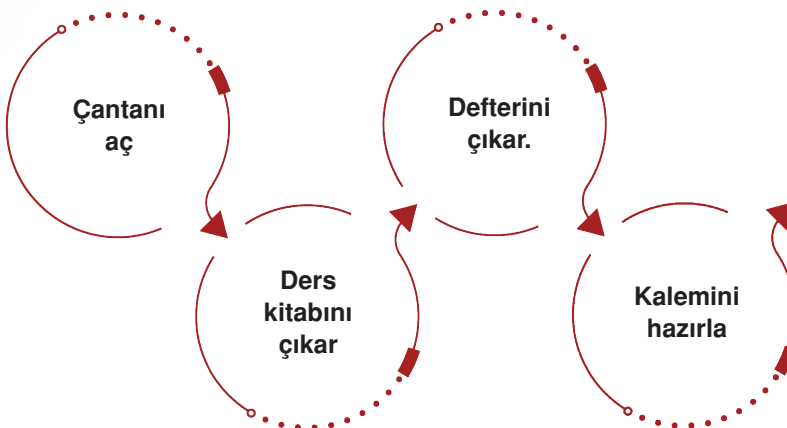
Öğrencinin günlük yaşamda yalnızca rutinleri takip etmesinin değil, rutinlerde meydana gelen değişiklikleri fark etmesinin, değişikliğin ne olduğunu anlamasının ve değişen koşullarda ihtiyaç duyduğu desteğe erişebilmesinin de desteklenmesi önemlidir. Rutinlerde meydana gelen beklenmedik değişiklikler bazı öğrenciler için belirsizlik oluşturabilir ve öğrencinin yeni durumu anlamasını, bir sonraki etkinliği öngörmesini veya etkinlikler arasındaki geçişi gerçekleştirmesini güçleştirebilir. Bu nedenle amaç, öğrencinin değişikliklere herhangi bir destek olmaksızın uyum sağlamasını beklemek değil; değişikliği öğrenci açısından öngörülebilir, anlaşılır ve yönetilebilir hâle getirmektir.

Değişiklik önceden biliniyorsa öğrenci mümkün olduğunca erken bilgilendirilmeli; neyin değişeceği, değişikliğin ne zaman gerçekleşeceği ve değişen etkinliğin yerine neyin geleceği öğrencinin anlayabileceği bir biçimde açıklanmalıdır. Bunun için öğrencinin özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre görsel programda değişiklik yapma, değişen etkinliğin üzerini çizme veya kaldırma, yeni etkinliğin görselini programa ekleme, “değişiklik var” kartı kullanma, sözel açıklama yapma ya da “Şimdi-Sonra” desteğinden yararlanma gibi farklı yöntemler kullanılabilir. Değişikliğin önceden bilinmediği durumlarda ise öğrenci mümkün olan en kısa sürede bilgilendirilmeli ve yeni durum anlaşılır hâle getirilmelidir.

Bu süreçte öğrencinin değişikliğe verdiği tepkilerin gözlemlenmesi ve kendisini ifade etmesine fırsat verilmesi de önemlidir. Öğrenci değişiklik karşısında daha fazla zamana, açıklamaya, hatırlatmaya veya farklı bir desteğe ihtiyaç duyabilir. Gerektiğinde öğrenciye bekleyebileceği uygun bir alan sunulabilir, yeni etkinliğe geçiş için ek süre verilebilir veya mümkün olan durumlarda seçenekler sunularak sürece katılımı desteklenebilir. Böylece rutin değişiklikleri yalnızca öğrencinin uyum sağlamasının beklendiği durumlar olarak değil, öğrencinin değişen koşulları anlamasının, tercihlerini ve ihtiyaçlarını ifade etmesinin ve günlük yaşamda esneklik geliştirmesinin desteklendiği öğrenme fırsatları olarak ele alınabilir. Öğrencinin zaman içinde değişiklikleri daha kolay takip etmeye başlaması durumunda ise kullanılan desteklerin türü ve düzeyi yeniden değerlendirilerek bağımsızlığını destekleyecek biçimde düzenlenebilir.

6.11. Bağımsızlığın Desteklenmesi

Rutinlerin temel amaçlarından biri, öğrencinin günlük yaşam ve eğitim süreçlerinde mümkün olduğunca bağımsız hareket etmesini desteklemektir. Öğrenci bir basamağı bağımsız olarak gerçekleştirebiliyorsa öğretmen veya destek sağlayan kişi tarafından gereksiz yardım verilmemelidir. Örneğin öğrenci derse hazırlanırken;

basamaklarını bağımsız olarak gerçekleştirebiliyorsa bu basamaklarda öğrenciye gereksiz yardım sunulmamalı veya bu işlemler öğrenci adına gerçekleştirilmemelidir. Gerekliğinde sağlanan destek, öğrencinin becerisi ve bağımsızlık düzeyi geliştikçe aşamalı olarak azaltılmalıdır. Rutinler, öğrencinin öğretmene veya başka bir yetişkine bağımlılığını artıracak biçimde değil; hâlihazırda bağımsız olarak gerçekleştirebildiği becerileri kullanmasını ve yeni becerilerde bağımsızlık kazanmasını destekleyecek biçimde düzenlenmelidir.

6.12. Farklı Eğitim Ortamlarında Rutinlerin Kullanılması

Rutinler, öğrencinin bulunduğu eğitim ortamının özelliklerine, gerçekleştirilen etkinliklerin yapısına ve öğrencinin bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanabilir. Aynı rutinin farklı ortamlarda birebir uygulanması gerekli değildir. Bunun yerine, öğrencinin her ortamda ne yapacağını anlamasını, etkinliklere katılımını ve mümkün olduğunca bağımsız hareket etmesini destekleyecek rutinler oluşturulabilir.

- **Özel eğitim sınıflarında:** Günlük ders ve etkinlik akışı, dersin başlangıcı ve bitişi, materyallerin hazırlanması ve toplanması, etkinlikler arasındaki geçişler ve sınıf içindeki diğer düzenli etkinlikler için rutinler oluşturulabilir. Rutinler, öğrencinin gün içinde gerçekleştireceği etkinlikleri öngörebilmesini ve etkinlikler arasında daha kolay geçiş yapabilmesini destekleyecek şekilde yapılandırılabilir.
- **Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim yapılan sınıflarda:** Öğrencinin sınıfın ortak rutinlerine katılımını desteklemek amacıyla bireysel ihtiyaçlarına uygun görsel veya diğer desteklerden yararlanılabilir. Öğrencinin sınıf arkadaşlarıyla birlikte gerçekleştirdiği ders başlangıcı, etkinlik geçişleri, grup çalışmaları ve ders sonu gibi rutinlere katılımını kolaylaştırmak için gerekli destekler belirlenebilir. Bu desteklerin öğrencinin sınıfın ortak rutinlerine mümkün olduğunca bağımsız biçimde katılımını desteklemesi amaçlanmalıdır.
- **Destek eğitim odasında:** Dersin başlangıcı, etkinliklerin sıralanması, çalışma ve dinlenme süreleri, etkinlikler arasındaki geçişler ve dersin tamamlanması için öğrenciye uygun rutinler oluşturulabilir. Öğrencinin destek eğitim odasında kullandığı rutinlerin, öğrencinin bireysel eğitim ihtiyaçları ve bağımsızlık düzeyi dikkate alınarak düzenlenmesi önemlidir.
- **Evde eğitimde:** Eğitim sürecinin öğrencinin ev ortamında yürütülmesi nedeniyle, eğitim etkinliklerinin günlük yaşam içindeki diğer etkinliklerle uyumlu biçimde yapılandırılması önem taşır. Dersin başlangıcı ve bitişi, çalışma alanının hazırlanması, etkinlikler arasındaki geçişler ve materyallerin düzenlenmesi gibi süreçler için öğrencinin ihtiyaçlarına uygun rutinler kullanılabilir. Ev ortamındaki rutinler oluşturulurken öğrencinin aile bireyleriyle etkileşimi, günlük yaşam etkinlikleri ve dinlenme gereksinimleri de dikkate alınabilir.
- **Hastanede eğitimde:** Öğrencinin sağlık durumuna, tedavi sürecine ve hastane ortamının değişken koşullarına bağlı olarak esnek rutinlerden yararlanılabilir. Eğitim etkinliklerinin başlangıcı ve bitişi, kullanılacak materyallerin hazırlanması, etkinlikler arasındaki geçişler ve dinlenme zamanları öğrencinin mevcut durumuna göre yapılandırılabilir. Öğrencinin sağlık durumunda meydana gelebilecek değişiklikler göz önünde bulundurularak rutinlerin gerektiğinde kısa sürede uyarlanabilmesine olanak sağlanmalıdır.
- **Okulun ortak alanlarında:** Yemekhane, kantin, kütüphane, spor salonu, tören alanı ve okul bahçesi gibi ortamlarda gerçekleştirilen etkinlikler için ihtiyaç duyulması hâlinde rutinler oluşturulabilir. Bu rutinler; öğrencinin ilgili alana geçmesi, ortamda gerçekleştireceği etkinliğe hazırlanması, etkinliğe katılması ve etkinlik sonrasında sınıfa veya bir sonraki etkinliğe geçmesi gibi adımları içerebilir. Rutinlerin öğrencinin bulunduğu ortamın özel-

liklerine ve etkinliğin gerektirdiği becerilere göre düzenlenmesi, öğrencinin okulun farklı alanlarına daha bağımsız ve güvenli biçimde katılımını destekleyebilir.

Farklı eğitim ortamlarında rutinler oluşturulurken temel amaç, öğrencinin bulunduğu ortama uyum sağlamasını beklemek yerine, ortamı öğrencinin ihtiyaçlarını dikkate alacak şekilde daha anlaşılır ve öngörülebilir hâle getirmektir. Bu nedenle rutinlerin içeriği ve sunuluş biçimi öğrencinin bireysel özelliklerine göre belirlenmeli; öğrencinin bağımsızlık düzeyi arttıkça kullanılan destekler de yeniden değerlendirilerek gerektiğinde azaltılmalıdır.

6.13. Rutinlerin Planlanmasında BEP Geliştirme Birimi ile İş Birliği

Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP), özel eğitim ihtiyacı olan öğrencinin gelişim özellikleri, ihtiyaçları, ilgi ve yetenekleri ile eğitsel performansı doğrultusunda öğrenciye özgü olarak hazırlanan bireysel bir eğitim programıdır. BEP aracılığıyla öğrencinin güçlü yönleri ve desteklenmesi gereken alanları dikkate alınarak eğitim süreci planlanmakta, öğrencinin gelişimi izlenmekte ve ilerlemeleri değerlendirilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü [MEB ÖRGM], 2022). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 20. maddesi doğrultusunda, özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için takip ettikleri eğitim programı temel alınarak BEP hazırlanması esastır. Ayrıca kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden öğrenciler için BEP hazırlanması ve BEP geliştirme biriminin oluşturulması ilgili mevzuatta düzenlenmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

Rutinler öğrencinin eğitim ortamına katılımını, günlük yaşam becerilerini, etkinlikler arasındaki geçişlerini veya bağımsızlığını desteklemek amacıyla kullanıldığında (Petty et al., 2026) öğrencinin BEP'i ile ilişkilendirilmelidir. Özellikle öğrencinin belirlenen bir rutine ilişkin sistematik ve bireyselleştirilmiş desteğe ihtiyaç duyması durumunda, rutinin nasıl yapılandırılacağı BEP geliştirme birimiyle iş birliği içerisinde ele alınmalıdır. BEP geliştirme birimi; öğrencinin BEP'inin hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin çalışmalarda koordinasyonu sağlamakta; öğrencinin gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları doğrultusunda BEP'te gerekli düzenlemeleri yapmakta; eğitim ortamlarının düzenlenmesi, materyallerin geliştirilmesi ve temini konusunda öğretmenlere ve okul yönetimine önerilerde bulunmaktadır (MEB ÖRGM, 2022). Ayrıca öğretim ve değerlendirmede kullanılacak yöntem, teknik ve materyallerin belirlenmesi de birimin görevleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda rutinlerin planlanmasında BEP geliştirme birimi ile iş birliği yapılırken;

- öğrencinin hangi günlük yaşam veya eğitim süreçlerinde rutine ihtiyaç duyduğu,
- öğrencinin mevcut performansı, güçlü yönleri ve destek gereksinimleri,
- oluşturulacak rutinin öğrencinin öncelikli eğitim ihtiyaçları ve BEP amaçlarıyla ilişkisi,
- rutinin gerçekleştirileceği eğitim ortamı ve bu ortamda yapılması gereken düzenlemeler,
- kullanılacak görsel veya diğer destekler ile öğretim materyalleri,
- rutinin uygulanmasında görev alacak kişiler ve sağlanacak desteklerin niteliği,
- öğrencinin rutini ne ölçüde bağımsız gerçekleştirebildiğinin nasıl izleneceği ve değerlendirileceği,

birlikte ele alınmalıdır. Örneğin, öğrencinin ders başlangıcında gerekli materyalleri hazırlamakta desteğe ihtiyaç duyduğu belirlenmişse, "Derse Hazırlanma Rutini" öğrencinin mevcut

performansı ve BEP’te yer alan amaçları doğrultusunda planlanabilir. Rutinin basamakları öğrencinin bağımsız olarak gerçekleştirebildiği ve desteğe ihtiyaç duyduğu beceriler dikkate alınarak belirlenebilir; kullanılacak görsel, yazılı veya diğer destekler öğrencinin özelliklerine göre seçilebilir. Uygulama sürecinde öğrencinin performansı izlenerek kullanılan desteklerin yeterliliği ve rutinin öğrencinin bağımsızlığına katkısı değerlendirilebilir.

BEP geliştirme birimiyle yürütülen iş birliği yalnızca rutinin ilk kez planlanmasıyla sınırlı tutulmamalıdır. Öğrencinin performansı, ihtiyaçları veya eğitim ortamındaki koşullar değiştiğinde rutinin basamakları, kullanılan destekler ve uygulama biçimi yeniden değerlendirilebilir. Öğrencinin bir rutini daha bağımsız biçimde gerçekleştirmeye başlaması durumunda destekler azaltılabilir; mevcut desteğin artırılmasının gerekliliği olduğu durumlarda ise farklı destekler veya çevresel düzenlemeler planlanabilir. Böylece rutinler, öğrencinin BEP’inden bağımsız bir uygulama olarak değil, öğrencinin bireysel eğitim ihtiyaçlarını, katılımını ve bağımsızlığını destekleyen eğitim sürecinin bir parçası olarak ele alınabilir.

6.14. Rutinlerin Desteklenmesinde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Servisi ile İş Birliği

Otizmi olan öğrencilerin rutinlerinin planlanması ve uygulanması sürecinde, öğrencinin bireysel özelliklerinin ve ihtiyaçlarının bütüncül olarak değerlendirilmesi amacıyla rehberlik ve psikolojik danışma servisi ile iş birliği yapılması önerilmektedir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nin 9. maddesinde, özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin kademeler arası geçiş süreçlerinde (Rehberlik ve Araştırma Merkezi’nin (RAM) planlaması doğrultusunda okul rehberlik ve psikolojik danışma servisi ile iş birliği içerisinde öğrencinin okula uyumu ve eğitime erişimine yönelik gerekli tedbirlerin alınması ve uygulamanın takip edilmesi hüküm altına alınmıştır (MEB ÖRGM, 2022). Söz konusu yönetmelik maddesinde öğretmenler, yöneticiler, aileler ve öğrencilere yönelik gerekli bilgilendirme çalışmalarının da okul rehberlik ve psikolojik danışma servisi ile iş birliği içerisinde yürütülmesine yer verilmektedir. Ayrıca özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin gelişimlerinin ilgili okul ve kurumlar tarafından takip edilerek kayıt altına alınması esas alınmaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği’nde ise rehberlik ve psikolojik danışma servisinin, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin yürütülmesi ve koordinasyonunun sağlanması amacıyla eğitim kurumlarında oluşturulması hüküm altına alınmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2020). Söz konusu yönetmelikte, rehber öğretmen/psikolojik danışmanın görevleri arasında bireyi tanıma tekniklerini uygulamak, değerlendirme sonuçlarını ilgili kişilerle paylaşmak ve öğrencinin gelişimini izlemek bulunmaktadır. Bunun yanı sıra rehber öğretmen/psikolojik danışmanın, öğrencinin gelişimini desteklemek amacıyla öğretmen, veli, yönetici ve okul içerisinde öğrenciyle iletişim hâlinde olan diğer kişilere yönelik müşavirlik çalışmaları yürütmesi öngörülmektedir. Öğrencilerin gelişimsel ihtiyaçları veya sorunları doğrultusunda veli, öğretmen, yönetici, diğer kişi ve kurumlarla ortak amaç ve sorumluluk çerçevesinde iş birliği yapılması da rehber öğretmen/psikolojik danışmanın görevleri arasında yer almaktadır.

Bu çerçevede, rutinlerin planlanması sürecinde öğretmen; öğrencinin günlük okul akışında, etkinlikler arası geçişlerde, sosyal etkileşimlerde veya değişen durumlara uyum sağlamada ihtiyaç duyduğu desteklere ilişkin gözlem ve değerlendirmelerini rehber öğretmen/psikolojik danışman ile paylaşmalıdır. Öğrencinin mevcut becerileri, güçlü yönleri, ilgi ve tercihleri ile bireysel ihtiyaçları dikkate alınarak rutinde kullanılabilecek desteklere ilişkin görüş alışverişinde bulunulmalıdır. Rehberlik ve psikolojik danışma servisiyle yürütülen iş birliği, öğretmen ve aile arasında bilgi paylaşımının ve öğrencinin ihtiyaçlarına yönelik ortak bir yaklaşım geliştirilme-

sinin desteklenmesine de katkı sağlayabilir. Öğrencinin farklı ortamlardaki gereksinimlerine ilişkin gözlemlerin paylaşılması, rutinlerin öğrencinin gelişimini, eğitim ortamlarına katılımını ve bağımsızlığını destekleyecek biçimde düzenlenmesine yardımcı olacaktır.

Rutinlerin uygulanması sırasında öğrencinin ihtiyaçlarının değişmesi, mevcut desteklerin yeterli olmaması veya farklı desteklere ihtiyaç duyulması durumunda öğretmen; rehberlik ve psikolojik danışma servisi ve gerektiğinde BEP geliştirme birimi ile iş birliği içerisinde öğrencinin ihtiyaçlarını yeniden değerlendirebilir. Bu süreçte elde edilen gözlem ve değerlendirmeler doğrultusunda rutinler öğrencinin gelişimi ve değişen ihtiyaçları dikkate alınarak gözden geçirilebilir ve gerekli durumlarda güncellenebilir.

6.15. Aile ile İş Birliği

Aile ve okul arasında kurulan düzenli ve etkili iş birliği, öğrencinin eğitim sürecinin desteklenmesinde temel unsurlardan biridir. Öğretmen ve velilerle gerçekleştirilen araştırmalar, her iki tarafın da bu iş birliğini önemli gördüğünü ve okul-aile iletişiminin öğrencilerin akademik başarıları ile okul içindeki davranışları üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymaktadır (Toblová & Bartořová, 2020). Bu nedenle ailelerin yalnızca bilgilendirilen taraf olarak değil, eğitim sürecinin aktif paydaşları olarak desteklenmesi önem taşımaktadır. Bu önem, özellikle otizmi olan öğrencilerin eğitiminde daha da belirgin hâle gelmektedir. Araştırmalar, güçlü bir aile-okul iş birliğinin otizmi olan öğrencilerin öğrenme süreçlerini ve akademik gelişimlerini desteklediğini, öğrenilenlerin farklı ortamlarda sürdürülmesini kolaylaştırdığını ve öğrencilerin genel gelişimine katkı sağladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, aile ve okul arasındaki etkili iletişim ve iş birliğinin öğrencilerin kaygılarının azalmasına ve kendilerini daha güvende hissetmelerine katkı sağlayabildiği belirtilmektedir. Bu bulgular, otizmi olan öğrencilerin eğitiminde ailelerin aktif bir paydaş olarak sürece dâhil edilmesinin ve okul ile ev arasındaki eğitimsel uygulamaların mümkün olduğunca tutarlı biçimde sürdürülmesinin önemini ortaya koymaktadır (Blair et al., 2011; Josilowski, 2019).

Öğrencinin eğitim sürecinde aile ve okulun iş birliği içinde hareket etmesi, farklı ortamlarda sunulan desteklerin öğrencinin ihtiyaçları doğrultusunda uyumlu hâle getirilmesine de katkı sağlayabilir. Bu kapsamda, öğrencinin okul ve ev ortamlarında kullandığı rutinlerin birbiriyle tamamen aynı olması gerekli değildir. Bununla birlikte, öğrencinin farklı ortamlarda benzer beklentilerle karşılaşması ve kullanılan desteklerin mümkün olduğunca tutarlı olması, rutinlerin anlaşılmasını ve sürdürülmesini kolaylaştırabilir. Bu nedenle öğrencinin kullandığı iletişim biçimi, görsel destekler, yönergeleri takip etme biçimi, bağımsızlık düzeyi ve ihtiyaç duyduğu destekler hakkında aile ve öğretmen arasında bilgi paylaşılması yararlı olabilir. Öğretmen, öğrencinin okulda kullandığı rutinlerin temel özellikleri ve bu rutinlerde kullanılan destekler hakkında aileyi bilgilendirebilir; aile de öğrencinin ev ortamındaki rutinleri, tercihleri, bağımsız olarak gerçekleştirebildiği becerileri ve destek gereksinimleri hakkında öğretmene bilgi verebilir. Bu karşılıklı bilgi paylaşımı, öğrencinin farklı ortamlardaki ihtiyaçlarının daha bütüncül biçimde anlaşılmasına ve eğitimsel desteklerin öğrencinin bireysel özelliklerine göre uyarlanmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca, okul ve ev ortamlarında kullanılan rutinlerin temel özelliklerinin paylaşılması, öğrencinin bir ortamda geliştirdiği becerilerin diğer ortamlarda da kullanılmasını ve sürdürülmesini destekleyebilir. Bu doğrultuda, aile-okul iş birliğinin yalnızca öğrencinin gelişimine ilişkin bilgi paylaşımıyla sınırlı tutulmaması; rutinlerin planlanması, uygulanması ve gerektiğinde yeniden

düzenlenmesi süreçlerinde karşılıklı iletişim ve iş birliğini de kapsamı önemlidir.

6.16 Rutinlerin İzlenmesi ve Güncellenmesi

Rutin oluşturulduktan sonra, öğrencinin rutini nasıl kullandığı ve rutinin öğrencinin etkinliğe katılımını, bağımsızlığını ve farklı etkinlikler arasındaki geçişlerini ne ölçüde desteklediği düzenli olarak gözlemlenmelidir. Rutin oluşturma süreci tek seferlik bir uygulama olarak değerlendirilmemeli; öğrencinin gelişimi, değişen ihtiyaçları ve eğitim ortamındaki değişiklikler doğrultusunda gerektiğinde yeniden düzenlenmelidir.

İzleme sürecinde özellikle öğrencinin;

- rutinin basamaklarını anlayıp anlamadığı,
- etkinlikleri verilen destekle veya bağımsız olarak gerçekleştirip gerçekleştirmediği,
- bir etkinlikten diğerine geçişlerde zorlanıp zorlanmadığı,
- rutini takip ederken ne tür desteklere ihtiyaç duyduğu,
- rutin sırasında dikkatini ve katılımını ne ölçüde sürdürebildiği,
- rutinin farklı zamanlarda ve ortamlarda kullanılabilir olup olmadığı

gözlemlenebilir. Rutin öğrencinin ihtiyaçlarını yeterince karşılamıyorsa, rutinin öğrencinin özelliklerine ve mevcut becerilerine uygunluğu yeniden değerlendirilmelidir. Gerektiğinde;

- basamak sayısı ve basamakların ayrıntı düzeyi,
- kullanılan destek türü (görsel, sözel, model olma vb.),
- etkinliklerin sırası ve süresi,
- kullanılan dil ve yönergelerin uzunluğu,
- öğrenciye sunulan destek düzeyi,
- kullanılan görsellerin türü, sayısı veya sunuluş biçimi,
- öğrencinin seçim yapmasına ve bağımsız hareket etmesine olanak sağlayan bölümler yeniden düzenlenebilir.

Öğrencinin becerileri geliştikçe başlangıçta gerekli olan bazı desteklerin azaltılması, basamakların birleştirilmesi veya rutin yapısının daha bağımsız kullanıma uygun hâle getirilmesi gerekebilir. Örneğin, başlangıçta her basamak için sözel yönerge ve görsel destek kullanan bir öğrencinin zaman içinde yalnızca görsel desteği takip ederek rutini tamamlayabilmesi, destek düzeyinin yeniden değerlendirilmesini gerektirebilir. Benzer şekilde, öğrencinin bir rutinin bazı basamaklarını bağımsız olarak gerçekleştirmeye başlaması durumunda, bu basamaklarda kullanılan desteğin azaltılması ve öğrencinin bağımsızlığının desteklenmesi önemlidir.

Bununla birlikte, desteklerin azaltılması öğrencinin performansı ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak aşamalı biçimde gerçekleştirilmelidir. Öğrencinin rutini takip etmekte zorlandığı durumlarda desteğin yeniden artırılması veya rutinin daha küçük ve anlaşılır basamaklara ayrılması gerekebilir. Böylece rutin, öğrencinin mevcut becerilerini dikkate alan ve gelişimiyle birlikte değişebilen esnek bir destek aracı olarak kullanılabilir.

7. OKULDA RUTİN KULLANACAK ÖĞRETMENLERE TAVSİYELER

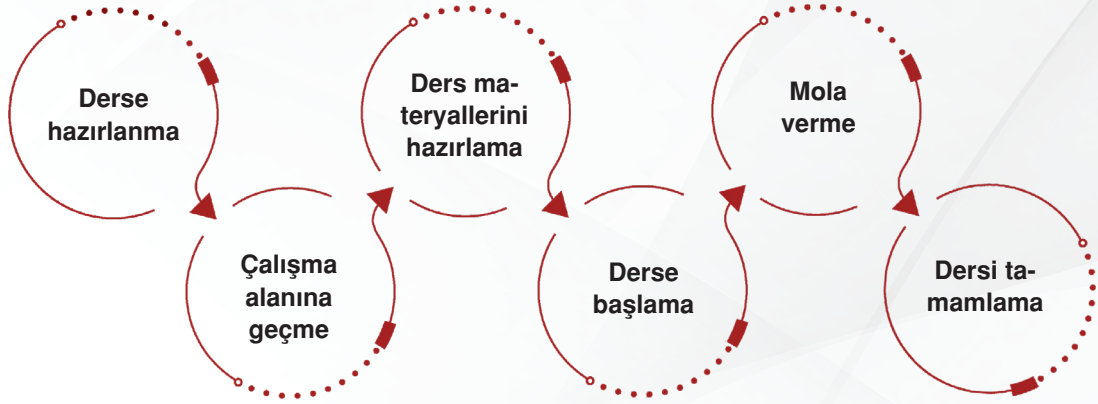
Öğretmen, rutinlerin oluşturulması, uygulanması, izlenmesi ve gerektiğinde yeniden düzenlenmesinde önemli bir role sahiptir. Etkili bir rutin oluşturma süreci, yalnızca günlük etkinliklerin belirli bir sıraya yerleştirilmesinden ibaret değildir. Öğretmenin öğrencinin bireysel özelliklerini, mevcut becerilerini, iletişim biçimini, ilgi ve tercihlerini, bağımsızlık düzeyini ve destek ihtiyaçlarını dikkate alarak rutini planlaması önemlidir. Bu doğrultuda öğretmen, öğrencinin hangi etkinlikleri bağımsız olarak gerçekleştirebildiğini, hangi etkinliklerde veya geçişlerde desteğe ihtiyaç duyduğunu ve hangi destek türlerinden daha fazla yararlandığını gözlemleyerek rutinin öğrenci için işlevsel ve anlamlı olmasını sağlayabilir.

Öğretmenin rolü rutini hazırlamakla sınırlı değildir. Rutin uygulamaya konulduktan sonra öğrencinin rutini anlayıp anlamadığı, takip edip edemediği, kullanılan desteklerin öğrenci için uygun olup olmadığı ve rutinin öğrencinin eğitim ortamlarına katılımını ve bağımsızlığını destekleyip desteklemediği izlenmelidir. Öğrencinin becerileri, ihtiyaçları veya eğitim ortamındaki koşullar değiştikçe rutin ve kullanılan destekler de yeniden değerlendirilmeli ve gerektiğinde uyarlanmalıdır. Bu süreçte öğrencinin tercihlerini ve tepkilerini dikkate almak, mümkün olduğunda rutinlerin oluşturulmasına ve düzenlenmesine katılımını sağlamak önemlidir.

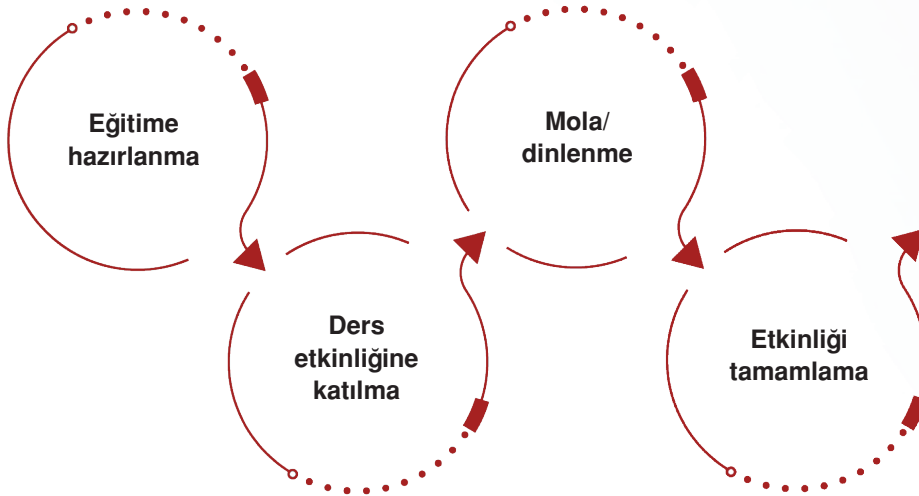
Ayrıca rutinlerin okul yaşamının farklı alanlarında tutarlı ve anlaşılır biçimde kullanılabilmesi için öğretmenlerin öğrencinin eğitim sürecinde yer alan diğer öğretmenler, rehberlik servisi, destek personeli ve aile ile iş birliği içinde hareket etmesi önem taşır. Böylece rutinler öğrenciyi belirli bir davranış biçimine yönlendiren katı uygulamalar yerine, öğrencinin eğitim ortamlarını daha öngörülebilir hâle getiren, katılımını kolaylaştıran ve bağımsızlığını destekleyen araçlar olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda öğretmenlerin rutinleri oluştururken ve kullanırken aşağıdaki hususları dikkate almaları önerilmektedir:

- Günlük sınıf rutinini öğrencilerin görebileceği şekilde düzenleyin.
- Ders ve etkinlik geçişlerini görsel olarak destekleyin.
- Öğrencinin bireysel ihtiyaçlarına göre rutinleri uyarlayın.
- Öğrencinin iletişim biçimini ve kullandığı destekleri dikkate alın.
- Rutinleri öğrencinin bağımsızlığını artıracak şekilde kullanın.
- Rutinleri yalnızca davranışları kontrol etmek amacıyla kullanmayın.
- Rutinlerde meydana gelen değişiklikleri mümkün olduğunca önceden görsel olarak bildirin.
- Öğrencinin tamamladığı etkinlikleri işaretlemesine veya “bitti” alanına taşımasına fırsat verin.
- Gerektiğinde aile ile iş birliği yaparak ev ve okul rutinleri arasında tutarlılık sağlayın.

Evde veya hastanede eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenciler için de rutinler, eğitimin gerçekleştirildiği ortamın özellikleri ve öğrencinin bireysel ihtiyaçları dikkate alınarak düzenlenmelidir. Örneğin evde eğitimde;

gibi bir rutin oluşturulabilir. Hastanede eğitimde ise öğrencinin sağlık durumu ve günlük programı dikkate alınarak;

gibi daha esnek rutinlerden yararlanılabilir. Bu ortamlarda kullanılan rutinlerin öğrencinin sağlık durumu, enerji düzeyi, eğitim süresi ve ortamda meydana gelebilecek değişikliklere göre uyarlanabilir olması önemlidir.

8. RUTİN OLUŞTURURKEN HATIRLANMASI GEREKENLER

Rutinlerin oluşturulması ve uygulanması sürecinde temel amaç, öğrencinin günlük okul yaşamını ve eğitim süreçlerini daha anlaşılır ve öngörülebilir hâle getirirken bağımsızlığını, öğrenmesini ve katılımını desteklemektir. Bu nedenle rutinler standart ve değişmez uygulamalar olarak değil, her öğrencinin bireysel özellikleri, ihtiyaçları, güçlü yönleri ve tercihleri doğrultusunda düzenlenebilen destekleyici araçlar olarak ele alınmalıdır. Öğretmenlerin rutinleri planlarken ve uygularken aşağıdaki temel noktaları göz önünde bulundurmaları önerilmektedir:

- Her öğrenci farklıdır.
- Rutinler öğrencinin bireysel özelliklerine göre düzenlenmelidir.
- Rutinler değişebilir.
- Öğrencinin günlük yaşamda meydana gelen değişiklikleri anlaması ve bunlara uyum sağlaması da desteklenmelidir.
- Rutinler bağımsızlığı desteklemelidir.
- Amaç öğrencinin yetişkiye bağımlılığını artırmak değil, mümkün olduğunca bağımsız hareket etmesini desteklemektir.
- Rutinler esnek kullanılmalıdır.
- Rutinler öğrencinin öğrenmesini, katılımını ve günlük yaşam becerilerini destekleyen araçlardır.
- Öğrencinin fikri önemlidir.
- Öğrencinin tercihleri, ilgi alanları, iletişim biçimi ve güçlü yönleri rutin oluşturma sürecine dâhil edilmelidir.

Rutinlerin etkili biçimde kullanılabilmesi, yalnızca bir etkinlik sırasının oluşturulmasına değil, bu sıranın öğrenci açısından anlamlı, anlaşılır ve işlevsel olmasına bağlıdır. Bu nedenle öğretmenlerin öğrenciyi gözlemlemeleri, öğrencinin rutin içerisindeki katılımını ve bağımsızlık düzeyini izlemeleri ve elde ettikleri bilgiler doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapmaları önemlidir. Böylece rutinler, öğrencinin eğitim ortamına uyum sağlamasını bekleyen tek yönlü bir düzenleme olmaktan çıkarak, eğitim ortamının ve sunulan desteğin öğrencinin bireysel ihtiyaçlarına göre düzenlenmesine katkı sağlayan bir araç olarak kullanılabilir.

9. ÖĞRETMENLER İÇİN KISA KONTROL LİSTESİ

Öğrenci için bir rutin oluşturulduktan sonra, hazırlanan rutinin öğrencinin bireysel özelliklerine, mevcut becerilerine ve eğitim ihtiyaçlarına uygunluğunun gözden geçirilmesi önemlidir. Bu değerlendirmede yalnızca rutinin uygulanabilir olup olmadığı değil; öğrencinin rutini anlayabilmesi, mümkün olduğunca bağımsız takip edebilmesi ve rutinin öğrencinin öğrenmesini ve eğitim ortamlarına katılımını desteklemesi de dikkate alınmalıdır.

Öğretmenler, hazırladıkları veya hâlihazırda kullandıkları rutinleri aşağıdaki sorular doğrultusunda gözden geçirebilir:

Değerlendirme Maddeleri	Evet	Hayır
Rutin öğrencinin bireysel özellikleri dikkate alınarak hazırlandı mı?		
Rutin öğrencinin eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlandı mı?		
Öğrencinin mevcut becerileri dikkate alındı mı?		
Öğrencinin güçlü yönleri dikkate alındı mı?		
Öğrencinin iletişim biçimi dikkate alındı mı?		
Kullanılan destek öğrenci tarafından anlaşılabilir mi?		
Rutin gereğinden fazla basamağa ayrılmış mı?		
Öğrencinin bağımsız gerçekleştirebildiği basamaklar korunmuş mu?		
Etkinlikler arasındaki geçişler destekleniyor mu?		
Rutin değişikliklerinin nasıl gösterileceği planlandı mı?		
Rutin öğrencinin eğitim ortamına katılımını destekliyor mu?		
Rutin gerektiğinde güncellenebilecek şekilde hazırlanmış mı?		
Gerektiğinde aile ile iş birliği yapılıyor mu?		
Gerektiğinde BEP geliştirme birimi ile iş birliği yapılıyor mu?		
Gerektiğinde rehberlik ve psikolojik danışma servisi ile iş birliği yapılıyor mu?		

Tablo 1. Öğrenci için Hazırlanan Rutini Değerlendirme Formu

Kontrol listesinin belirli aralıklarla yeniden kullanılması, rutinin öğrenci açısından işlevselliğinin izlenmesine yardımcı olur. Öğrencinin bazı basamakları daha bağımsız gerçekleştirmeye başlaması, kullanılan bir desteğe artık ihtiyaç duymaması, farklı bir desteğe ihtiyaç duyması veya eğitim ortamında değişiklik meydana gelmesi durumunda rutin yeniden gözden geçirilmelidir.

10. RUTİN ÖNERİLERİ VE ÖRNEKLERİ

Öğrencilerin okul yaşamında gün içerisinde gerçekleştirdikleri pek çok etkinlik rutin hâline getirilebilir. Rutin oluşturulacak etkinliklerin ve kullanılacak desteklerin belirlenmesinde öğrencinin bireysel özellikleri, mevcut becerileri, iletişim biçimi, tercihleri, eğitim ihtiyaçları ve bulunduğu ortam dikkate alınmalıdır. Bu nedenle aynı etkinlik için hazırlanan bir rutin her öğrenci açısından aynı biçimde kullanılmayabilir. Bir öğrenci bir rutini yalnızca yazılı bir liste üzerinden takip edebilirken başka bir öğrenci için fotoğraf, çizim, sembol, gerçek nesne, video veya animasyon gibi farklı desteklerden yararlanılması gerekebilir.

Bu bölümde öğretmenlere rutin oluşturabilecekleri alanlara ilişkin öneriler sunulmakta, farklı destek biçimleri kullanılarak hazırlanabilecek rutin örneklerine yer verilmekte ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Materyal Platformunda bulunan rutin ve günlük yaşam becerileri materyallerine nasıl ulaşılacağı açıklanmaktadır. Burada sunulan örneklerin doğrudan ve değişiklik yapılmadan kullanılması yerine öğrencinin özelliklerine ve bulunduğu eğitim ortamına göre uyarlanması önemlidir.

10.1. Hangi Konularda Rutin Oluşturulabilir?

Rutinler yalnızca öz bakım veya günlük yaşam becerileriyle sınırlı değildir. Öğrencinin gün içerisinde tekrar eden, sırasını takip etmekte desteğe ihtiyaç duyduğu veya daha bağımsız gerçekleştirmesi hedeflenen farklı etkinlikler için rutin hazırlanabilir. Örneğin aşağıdaki alanlarda rutinler oluşturulabilir:

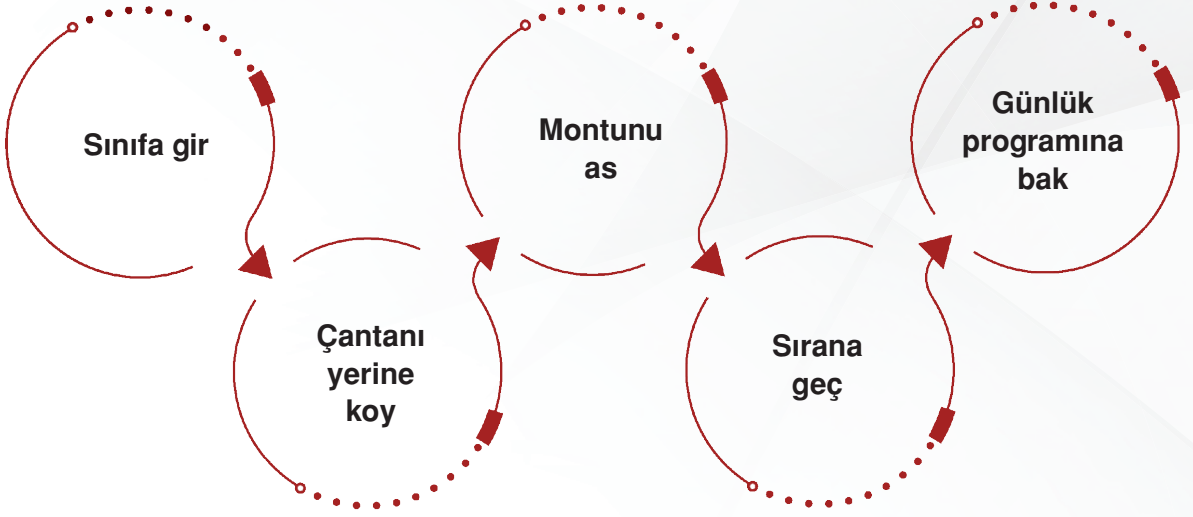
- **Okula ve sınıfa ilişkin rutinler:** okula gelme, sınıfa girme, çantayı ve montu yerleştirme, derse hazırlanma, ders sonunda materyalleri toplama, teneffüse çıkma ve teneffüsten sınıfa dönme.
- **Ders ve etkinlik rutinleri:** etkinliğe başlama, gerekli materyalleri hazırlama, çalışma kâğıdını tamamlama, kitap okuma, ödev hazırlama, etkinliği bitirme ve materyalleri yerine kaldırma.
- **Geçiş rutinleri:** dersten teneffüse, teneffüsten derse, bir sınıftan başka bir sınıfa, bireysel çalışmadan grup çalışmasına veya okuldan eve geçiş.
- **Günün başlangıcı ve bitişiye ilişkin rutinler:** günlük programı kontrol etme, günün ilk etkinliğine hazırlanma, gün sonunda kullanılan materyalleri toplama ve okuldan ayrılmaya hazırlanma.

10.2. Farklı Destek Biçimleriyle Rutin Örnekleri

Aynı rutin, öğrencinin özelliklerine göre farklı destek biçimleri kullanılarak hazırlanabilir. Öğretmen rutin için kullanılacak desteği belirlerken öğrencinin hangi bilgileri daha kolay takip ettiğini ve mevcut iletişim biçimini dikkate almalıdır.

Örnek: Fotoğraflarla Sınıfa Giriş Rutini

Öğrencinin okul ve sınıf ortamından çekilen fotoğrafları kullanılarak aşağıdaki sıra oluşturulabilir:

Her basamağın yanında ilgili ortamın veya eylemin fotoğrafı kullanılabilir. Öğrenci bir basamağı tamamladığında fotoğrafı çevirebilir, işaretleyebilir veya “tamamlandı” alanına taşıyabilir.

Örnek: Yazılı Destekle Ders Sonu Rutini

Yazılı yönergeleri takip edebilen bir öğrenci için kısa bir kontrol listesi kullanılabilir:

Kontrol Listesi	Evet	Hayır
Defterimi kapatıyorum.		
Kitabımı çantama koyuyorum.		
Defterimi çantama koyuyorum.		
Kalemlerimi kalem kutuma koyuyorum.		
Sıramı kontrol ediyorum.		
Bir sonraki etkinliğe geçiyorum.		

Öğrenci tamamladığı her basamağı işaretleyerek rutini takip edebilir.

Örnek: Görsel/Sembol Desteğiyle Teneffüsten Derse Geçiş**Şekil 7.** Teneffüsten Derse Geçiş Rutini .

Hatırlatma: Teneffüs bittiğinde zil çalar. Sınıfa gidip sırana oturur, materyallerini hazırlar ve derse odaklanırsın.

Bu rutin çizim veya sembollerle hazırlanabilir ve öğrencinin kolaylıkla görebileceği bir alana yerleştirilebilir.

Örnek: Video veya Animasyonla Okula Giriş ve Derse Hazırlanma Rutini

Öğrencinin sıralı görseller yerine hareketli içeriği daha kolay takip ettiği durumlarda kısa bir video veya animasyon kullanılabilir. Örneğin okula giriş ve derse hazırlanma rutini;

Sınıfa git → Eşyalarını yerine koy → Sırana otur → Ders materyallerini hazırla → Derse başla

basamaklarını gösteren kısa bir animasyon veya video şeklinde sunulabilir. Videoda her basamağın sırasıyla ve açık biçimde gösterilmesi, öğrencinin rutinin nasıl gerçekleştirileceğini takip etmesini destekleyebilir. Video, gerektiğinde rutin öncesinde öğrenciyle birlikte izlenebilir. Daha sonra aynı basamakların fotoğraf, çizim veya sembollerinden oluşan bir rutin kartı kullanılarak öğrencinin rutini mümkün olduğunca bağımsız biçimde takip etmesi desteklenebilir. Bu örnekler farklı rutinlere uyarlanabilir.

Öğrencinin becerileri geliştikçe kullanılan desteğin türü, ayrıntı düzeyi veya basamak sayısı yeniden düzenlenebilir.

10.3. Özel Eğitim Materyal Platformunda Yer Alan Rutin Örnekleri

Eğitim Bilişim Ağı (EBA), Millî Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim ve öğretim süreçlerini dijital ortamda desteklemek amacıyla sunulan bir eğitim platformudur (<https://eba.gov.tr/>). EBA; okul öncesinden lise düzeyine kadar farklı eğitim kademelerine yönelik ders içerikleri, videolar, etkileşimli uygulamalar, eğitsel materyaller ve çeşitli dijital kaynakları bir araya getirmektedir. Öğrenci, öğretmen ve velilere yönelik içeriklerin yer aldığı platform, farklı öğrenme ihtiyaçlarının desteklenmesine ve eğitim materyallerine dijital ortamda erişimin kolaylaştırılmasına katkı sağlamaktadır. EBA bünyesinde farklı eğitim alanlarına yönelik olarak sunulan kaynaklardan biri de Özel Eğitim Materyal Platformudur.

Özel Eğitim Materyal Platformu, özel eğitim alanında öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerin yararlanabileceği ders kitapları, eğitim setleri, akademik destek materyalleri, yaşam becerileri içerikleri, dijital kaynaklar ve farklı eğitim materyallerini bir araya getiren bir kaynaktır. Platformda günlük yaşam ve öz bakım becerilerine ilişkin çok sayıda materyal de bulunmaktadır.

Platformun Günlük Yaşam Becerileri bölümünde; beslenme çantası hazırlama, beslenme için masa hazırlama, dolap düzenleme, giysileri askıya asma, tabağa yemek koyma, yatak toplama ve yemek yeme adabı gibi günlük yaşamda rutin oluşturulabilecek farklı becerilere yönelik materyaller bulunmaktadır. Ayrıca Özbakım Becerileri bölümünde el yıkama, diş fırçalama, ayakkabı giyme ve çıkarma, yüz yıkama ve mont giyme ve çıkarma gibi becerilere yönelik kaynaklara ulaşılabilmektedir. Bu kaynaklardan biri “Yemek Öncesi ve Sonrası Rutinler” materyalidir. Materyal, yemek öncesinde ve sonrasında gerçekleştirilen etkinliklerin belirli bir sıra içerisinde ele alınmasına yönelik örnekler sunmaktadır. Platformda bulunan “Yemek Öncesi ve Sonrası Rutinler” materyaline ilişkin etkinlik kartlarını aşağıda bulabilirsiniz:

1

Lavaboya gider.

2

Sabun alır.

3

Ellerini sabunla yıkar.

4

Ellerini durular.

5

Ellerini kurular.

6

Tabak/çatal/kaşığı hazırlar.

Şekil 8. Yemek Öncesi ve Sonrası Rutinler

7

Masaya uygun şekilde oturur.

8

Ağzını peçete ile siler.

9

Tabak/çatal/kaşığı toplar.

10

Masadan uygun şekilde kalkar.

11

Atıkları çöpe atar.

12

Yemek sonrası ellerini yıkar.

Şekil 8. Yemek Öncesi ve Sonrası Rutinler

Öğretmenler bu materyallerden öğrencinin özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun olanları seçerek yararlanabilir veya materyallerdeki örneklerden hareketle öğrenciye özgü rutinler oluşturabilir.

Öğretmenler, EBA bünyesinde yer alan Özel Eğitim Materyal Platformu web sayfasına (<https://eba.gov.tr/ozel-egitim-materyal>) ulaştıktan sonra “Yaşam Becerileri” alanındaki “Günlük Yaşam Becerileri” bölümünü seçebilir. Bu bölümde yer alan “Yemek Öncesi ve Sonrası Rutinler” içeriği seçilerek ilgili materyal görüntülenebilir. Platformda aynı bölüm altında yer alan diğer günlük yaşam becerileri materyalleri de farklı rutinlerin oluşturulmasında kaynak olarak kullanılabilir.

Özel Eğitim Materyal Platformunda yer alan hazır materyallerin yanı sıra öğretmenler, bu rehberde açıklanan ilkeler doğrultusunda öğrencinin kendi sınıfından, kullandığı materyallerden ve günlük yaşamında karşılaştığı ortamlardan yararlanarak öğrenciye özgü fotoğraf, çizim, sembol, yazı, video veya animasyon destekli rutinler hazırlayabilir. Böylece rutinlerin öğrencinin günlük eğitim yaşantısıyla doğrudan ilişkili, anlaşılabilir ve işlevsel olması desteklenebilir.

11. SONUÇ

Hak temelli yaklaşım, bireyleri destek ve hizmetlerin pasif alıcıları olarak değil; kendi yaşamlarıyla ilgili kararlara katılma, seçim yapma, bağımsız hareket etme ve toplumsal yaşamın farklı alanlarına eşit biçimde katılma hakkına sahip bireyler olarak ele alır (Abay-Alyüz, 2022). Bu yaklaşımda bireyin özelliklerini veya farklılıklarını değiştirmekten ziyade, bireyin katılımını sınırlandırabilecek çevresel, toplumsal ve tutumsal koşulların belirlenmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması önemlidir (Dominelli, 2021). Hak temelli yaklaşımın temel unsurlarından biri, bireylerin yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımının desteklenmesidir.

Hak temelli yaklaşımın eşitlik ve eğitim hakkına ilişkin temel ilkeleri, ulusal mevzuatta çeşitli düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda, kanun önünde eşitlik ilkesi kapsamında özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağı belirtilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, md. 10). Anayasa'da kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı da hüküm altına alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, md. 42). Benzer şekilde, 5278 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005); ayrımcılığın önlenmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, erişilebilirliğin desteklenmesi ve bireylerin eğitim hakkından eşit biçimde yararlanabilmesi yönünde düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeler, eğitim ortamlarının bireysel farklılıklar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak erişilebilir ve kapsayıcı biçimde düzenlenmesinin hukuki dayanaklarını oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'de de bireysel farklılıklara saygı, fırsat eşitliği, erişilebilirlik, bağımsızlık ve topluma tam ve etkin katılım temel ilkeler arasında ele alınmaktadır (United Nations [UN], 2006). Bu doğrultuda, bireyin mevcut yapıları tek taraflı olarak uyum sağlamasını beklemek yerine; çevrenin, hizmetlerin ve uygulamaların bireysel farklılıkları dikkate alarak ve katılımın önündeki engelleri azaltarak düzenlenmesi gerekmektedir (Hogan, 2019).

Eğitim ortamlarında hak temelli bir yaklaşım ise öğrencilerin yalnızca eğitim ortamlarında bulunmalarının ötesinde, öğrenme süreçlerine anlamlı ve etkin biçimde katılabilmelerini; tercihlerinin, güçlü yönlerinin, iletişim biçimlerinin ve bireysel ihtiyaçlarının dikkate alınmasını; ihtiyaç duydukları desteklere erişebilmelerini ve mümkün olduğunca bağımsız hareket edebilmelerini gerektirmektedir. Bu bakış açısıyla eğitim uygulamalarında odak, öğrenciyi mevcut çevreye uyarlamak yerine öğrencinin katılımını destekleyecek koşulları oluşturmak ve katılımın önündeki çevresel ve tutumsal engelleri azaltmak olmalıdır (Donoghue, 2003). Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığının öğrencilerin eğitime erişimlerinin, eğitim süreçlerine etkin katılımlarının ve bireysel ihtiyaçları doğrultusunda desteklenmelerinin sağlanmasına yönelik görev ve sorumlulukları önemli bir yere sahiptir. Özel eğitim hizmetlerinin öğrencilerin bireysel farklılıkları ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak planlanması; eğitim ortamlarının erişilebilir ve kapsayıcı hâle getirilmesi; öğretmenlerin uygulama süreçlerinin uygun eğitim materyalleri, rehberlik çalışmaları ve mesleki desteklerle güçlendirilmesi bu sorumlulukların eğitim ortamındaki yansımaları arasında değerlendirilmektedir.

Otizmi olan öğrenciler için rutinlerin oluşturulması ve kullanılması da bu hak temelli çerçeve içerisinde ele alınmalıdır. Rutinler öğrencinin davranışlarını kontrol etmek veya öğrenciyi değişmez bir düzene uymaya yöneltmek amacıyla değil; günlük yaşamın ve eğitim ortamlarının daha anlaşılır ve öngörülebilir hâle gelmesini, öğrencinin etkinliklere katılımını ve mümkün olduğunca bağımsız hareket etmesini destekleyen araçlar olarak kullanılmalıdır. Bu nedenle rutinlerin oluşturulmasında öğrencinin güçlü yönlerinin, ihtiyaçlarının, iletişim biçiminin, ilgi ve tercihlerinin dikkate alınması; ihtiyaç duyduğu desteklerin bireyselleştirilmesi ve öğrencinin gelişimi doğrultusunda gözden geçirilmesi hak temelli yaklaşımın uygulamaya yansımalarının önemli bir parçasıdır.

Rutinler, otizmi olan öğrencilerin günlük yaşam, eğitim ve sosyal yaşam süreçlerinde ne yapacaklarını, etkinliklerin hangi sırayla gerçekleşeceğini ve bir etkinliğin ardından ne olacağını anlamalarını destekleyen önemli araçlardan biridir. Ancak rutinlerin işlevi yalnızca günlük etkinlikleri belirli bir sıra içerisinde düzenlemekle sınırlı değildir. Öğrencinin gün içerisinde karşılaştığı süreçleri daha anlaşılır ve öngörülebilir hâle getirmesi, etkinliklere katılımını kolaylaştırması, etkinlikler arasındaki geçişleri desteklemesi ve bağımsız hareket etmesine fırsat sunması bakımından rutinler, eğitim ortamında kullanılabilecek önemli çevresel destekler olarak değerlendirilmelidir.

Bu rehberde rutinler, öğrenciyi belirli bir davranış biçimine uyum sağlamaya zorlayan veya davranışlarını kontrol etmek amacıyla kullanılan katı uygulamalar olarak ele alınmamaktadır. Nöroçeşitlilik paradigması doğrultusunda öğrencilerin farklı düşünme, iletişim kurma, öğrenme ve çevreleriyle etkileşimde bulunma biçimleri insan çeşitliliğinin doğal bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda rutinlerin temel amacı, öğrencinin farklılıklarını ortadan kaldırmak veya öğrenciyi önceden belirlenmiş bir “normal” davranış biçimine uyum sağlamaya zorlamak değil; öğrencinin bireysel özelliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak günlük yaşamını ve eğitim ortamını daha anlaşılır, erişilebilir ve destekleyici hâle getirmektir.

Benzer şekilde, sosyal model ve ICF yaklaşımı doğrultusunda öğrencinin yaşadığı güçlüklerin yalnızca bireysel özellikleri üzerinden değerlendirilmesi yeterli değildir. Öğrencinin bulunduğu eğitim ortamı, iletişim biçimleri, etkinliklerin düzenlenme şekli, kullanılan materyaller, fiziksel ve sosyal çevre ile sunulan destekler de öğrencinin etkinliklere katılımını ve bağımsızlığını doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle öğrencinin çevreye uyum sağlamasını beklemek yerine, eğitim ortamının öğrencinin ihtiyaçlarını dikkate alacak biçimde düzenlenmesi önemlidir. Rutinler de

bu açıdan, öğrencinin bulunduğu ortam ile öğrencinin ihtiyaçları arasında daha uygun bir uyum oluşturmayı destekleyen çevresel düzenlemeler olarak kullanılabilir.

Rutinlerin günlük eğitim süreçlerinde işlevsel biçimde kullanılabilmesi için “Şimdi-Sonra” desteği, görsel destekler ve etkinlik çizelgeleri gibi farklı araçlardan yararlanılabilir. Etkinlik çizelgeleri, öğrencinin gerçekleştireceği etkinlikleri veya izleyeceği basamakları belirli bir sıra içerisinde takip etmesini; etkinlikleri başlatmasını, sürdürmesini ve tamamlamasını; bir sonraki etkinliğe geçmesini ve zaman içerisinde bu süreçleri mümkün olduğunca bağımsız gerçekleştirmesini destekleyebilir. Bu araçların biçimi ve ayrıntı düzeyi öğrencinin bireysel özelliklerine göre belirlenmeli, öğrencinin gelişimi doğrultusunda kullanılan ipuçları ve destekler yeniden değerlendirilmelidir.

Rutinlerin oluşturulması ve uygulanması tek seferlik bir süreç olarak değerlendirilmemelidir. Öğrencinin gelişimi, becerilerindeki değişimler, eğitim ortamındaki farklılıklar ve günlük yaşam koşulları doğrultusunda rutinlerin düzenli olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Başlangıçta öğrencinin ihtiyaç duyduğu ayrıntılı görsel, sözel veya fiziksel destekler zaman içerisinde azaltılabilir; öğrencinin bağımsız olarak gerçekleştirmeye başladığı basamaklar rutinden çıkarılabilir veya birleştirilebilir. Bununla birlikte öğrencinin yeni bir beceri öğrenmesi, farklı bir ortama geçmesi veya günlük yaşamında önemli bir değişiklik meydana gelmesi durumunda rutinin yeniden düzenlenmesi ve ihtiyaç duyulan desteğin artırılması gerekebilir. Bu nedenle etkili bir rutin, değişmez ve katı bir yapıdan ziyade öğrencinin gelişimi ve değişen ihtiyaçları doğrultusunda uyarlanabilen esnek bir destek aracı olmalıdır.

Rutinlerin etkili biçimde kullanılabilmesi için öğrencinin yalnızca rutini takip etmesinin değil, rutin içerisinde meydana gelebilecek değişiklikleri anlamasının ve bu değişikliklere hazırlanmasının da desteklenmesi önemlidir. Günlük yaşam ve eğitim ortamları her zaman aynı şekilde devam etmemektedir. Öğretmen değişiklikleri, okul etkinlikleri, geziler, sınavlar, sınıf düzenlemeleri veya öğrencinin günlük yaşamındaki farklı koşullar planlanan rutinlerin değişmesine neden olabilir. Bu nedenle öğrencinin yaşamını tamamen değişmez bir düzen üzerine kurmak yerine, gerekli durumlarda değişikliklerin önceden ve öğrencinin anlayabileceği biçimde gösterilmesi; öğrencinin “bugün farklı ne olacak?” sorusunu anlamasını destekleyecek düzenlemelerin yapılması önem taşımaktadır. Böylece rutinler, yalnızca öngörülebilirlik sağlayan değil, aynı zamanda öğrencinin değişen koşulları anlamasına yardımcı olan bir araç olarak kullanılabilir.

Eğitim ortamlarında rutinlerin kullanımı, özel eğitim sınıflarıyla sınırlı değildir. Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim yapılan sınıflar, destek eğitim odaları, evde eğitim ve hastanede eğitim hizmetleri ile okulun ortak kullanım alanları gibi farklı ortamlarda öğrencinin ihtiyaçlarına uygun rutinlerden yararlanılabilir. Burada temel olan, aynı rutinin her ortamda birebir uygulanması değil; öğrencinin bulunduğu ortamda ne yapacağını anlayabilmesi, etkinliklere katılabilmesi ve mümkün olduğunca bağımsız hareket edebilmesidir. Bu nedenle rutinlerin içeriği, sunuluş biçimi ve kullanılan destekler öğrencinin yanı sıra içinde bulunulan ortamın özelliklerine göre de uyarlanmalıdır.

Rutinlerin planlanması ve uygulanması sürecinde aile ile iş birliği yapılması da önemlidir. Öğrencinin okulda ve okul dışındaki ortamlarda nasıl iletişim kurduğu, hangi desteklerden yararlandığı, hangi etkinlikleri bağımsız olarak gerçekleştirebildiği ve hangi durumlarda daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğu konusunda aile ve öğretmen arasında bilgi paylaşılması, öğrencinin ihtiyaçlarının daha bütüncül biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Okul ve ev ortamlarında kullanılan rutinlerin tamamen aynı olması gerekli olmamakla birlikte, öğrencinin iletişim biçimi, kullanılan desteklerin temel özellikleri ve beklentiler açısından mümkün olduğunca tutarlı bir

yaklaşımın benimsenmesi, öğrencinin farklı ortamlarda öğrendiği becerileri kullanmasını ve sürdürmesini destekleyebilir. Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Materyal Platformu, öğretmenlerin özel eğitim uygulamalarında yararlanabilecekleri ders kitapları, eğitim setleri, akademik destek materyalleri, yaşam becerileri içerikleri ve dijital kaynakları bir araya getiren önemli bir kurumsal kaynaktır. Platformda yer alan günlük yaşam ve öz bakım becerilerine yönelik materyaller, öğretmenlerin öğrencilerin bireysel özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda farklı rutinler oluşturmalarına kaynak sağlayacaktır.

Rutinlerin öğrencinin eğitim sürecinin bütününden bağımsız uygulamalar olarak değerlendirilmemesi önemlidir. Öğrencinin eğitim ortamına katılımını, günlük yaşam becerilerini, etkinlikler arasındaki geçişlerini veya bağımsızlığını desteklemeye yönelik rutinler, gerektiğinde öğrencinin BEP'yle ilişkilendirilmeli ve BEP geliştirme birimi ile iş birliği içerisinde planlanmalıdır. Bu kapsamda öğrencinin mevcut performansı ve güçlü yönleri, öncelikli eğitim ihtiyaçları, BEP amaçları, kullanılacak destekler ve çevresel düzenlemeler ile öğrencinin gelişiminin nasıl izleneceği birlikte değerlendirilmelidir. Böylece rutinler öğrencinin bireyselleştirilmiş eğitim sürecini destekleyen bütüncül bir uygulamanın parçası hâline gelecektir.

Benzer şekilde, öğrencinin ihtiyaçlarının bütüncül biçimde değerlendirilmesinde rehberlik ve psikolojik danışma servisi ile yürütülen iş birliği önem taşımaktadır. Öğretmenin öğrencinin günlük okul akışına, etkinlikler arası geçişlere, sosyal etkileşimlere ve değişen durumlara ilişkin gözlemlerini rehber öğretmen/psikolojik danışman ile paylaşması; öğrencinin güçlü yönleri, tercihleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanılabilecek desteklerin birlikte değerlendirilmesi, rutinlerin daha işlevsel biçimde yapılandırılmasına katkı sağlayacaktır. Rehberlik servisi ile yürütülen iş birliği aynı zamanda öğretmen, aile ve öğrencinin eğitim sürecinde yer alan diğer kişiler arasında ortak ve tutarlı bir yaklaşım geliştirilmesini destekleyebilir.

Sonuç olarak, otizmi olan öğrenciler için oluşturulan rutinlerin başarısı, rutinin ne kadar ayrıntılı, görsel olarak ne kadar çekici veya hangi materyaller kullanılarak hazırlandığından çok, öğrencinin ihtiyaçlarına ne ölçüde uygun olduğuyla ilişkilidir.

Etkili bir rutin; öğrenci tarafından anlaşılabilen, öğrencinin güçlü yönlerini ve mevcut becerilerini dikkate alan, gerekli düzeyde destek sunan, bağımsızlığı teşvik eden, değişikliklere uyarlanabilen ve öğrencinin bulunduğu eğitim ortamının özellikleriyle uyumlu olan rutindir.

Bu doğrultuda öğretmenlerin rutin oluştururken temel olarak şu soruyu dikkate almaları önemlidir: “Öğrencinin rutine uyum sağlaması için ne yapabilirim?” sorusundan önce, “Bu ortamı ve rutini öğrencinin daha kolay anlayabileceği, katılabileceği ve bağımsız olarak takip edebileceği hâle nasıl getirebilirim?” Bu nedenlerle rutinler, yalnızca günlük yaşamı düzenleyen araçlar olarak değil; öğrencinin katılımını, erişilebilirliğini, bağımsızlığını ve iyi oluşunu destekleyen bütüncül eğitimsel ve çevresel düzenlemelerin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Abay-Alyüz, S. B. (2022). Engelli ve engelli sorunlarında yeni bir perspektif: Sosyal dışlanmadan sosyal entegrasyon ve sosyal içermeye yönelim. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 12(1), 457–471.
- American Psychiatric Association. (2022). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed., text rev.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>
- Blair, K.-S. C., Lee, I.-S., Cho, S.-J., & Dunlap, G. (2011). Positive behavior support through family–school collaboration for young children with autism. *Topics in Early Childhood Special Education*, 31(1), 22–36. <https://doi.org/10.1177/0271121410377510>
- Conn, C. (2014). *Autism and the social world of childhood: A sociocultural perspective on theory and practice*. Routledge.
- Dominelli, L. (2021). Baskı karşıtı sosyal çalışma: Teori ve pratik (Ö. Cankurtaran Öntaş, Çev.). Nika Yayınevi.
- Donoghue, C. (2003). Challenging the authority of the medical definition of disability: An analysis of the resistance to the social constructionist paradigm. *Disability & Society*, 18(2), 199-208.
- Engelliler Hakkında Kanun. (2005). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 25868, 7 Temmuz 2005). Mevzuat Bilgi Sistemi. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Hogan, A. J. (2019). Social and medical models of disability and mental health: evolution and renewal. *Canadian Medical Association Journal*, 191(1), E16-E18.
- Jaarsma, P., & Welin, S. (2012). Autism as a natural human variation: Reflections on the claims of the neurodiversity movement. *Health Care Analysis*, 20(1), 20–30. <https://doi.org/10.1007/s10728-011-0169-9>
- Josilowski, C. (2017). Teachers' perceptions of the home-school collaboration: Enhancing learning for children with autism [Doctoral dissertation, Capella University]. ProQuest Dissertations & Theses.
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous child*, 2(3), 217-250.
- Kim, B., Kim, S.-I., Park, S., Yoo, H. J., Hong, H., & Han, K. (2023). RoutineAid: Externalizing key design elements to support daily routines of individuals with autism. *Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, Article 333, 1–18. <https://doi.org/10.1145/3544548.3581048>
- Manouilenko, I., & Bejerot, S. (2015). Sukhareva—Prior to Asperger and Kanner. *Nordic Journal of Psychiatry*, 69(6), 1761–1764.
- McClannahan, L. E., & Krantz, P. J. (1999). *Activity schedules for children with autism: Teaching independent behavior*. Woodbine House.

- Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022). Bireyselleştirilmiş eğitim programı: Tüm öğretmenler için yol haritası. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Resmî Gazete (Sayı: 30471).
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2020). Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği. Resmî Gazete (Sayı: 31213, 14 Ağustos 2020). Mevzuat Bilgi Sistemi
- National Autistic Society. (2020). What is autism? <https://www.autism.org.uk/advice-and-guidance/what-is-autism>
- Oliver, M. (2013). The social model of disability: Thirty years on. *Disability & Society*, 28(7), 1024–1026.
- Petty, S., Clegg, V., & Cantwell, A. (2026). Rituals and routines: A Delphi study with autistic young people as experiential experts. *Infant and Child Development*, 35, e70133. <https://doi.org/10.1002/icd.70133>
- Porter, J., & Lacey, P. (2005). *Researching learning difficulties: A guide for practitioners*. SAGE Publications.
- Runswick-Cole, K. (2014). ‘Us’ and ‘them’: The limits and possibilities of a ‘politics of neurodiversity’ in neoliberal times. *Disability & Society*, 29(7), 1117–1129. <https://doi.org/10.1080/09687599.2014.910107>
- Toblová, E., & Bartoňová, M. (2020). Research on cooperation between school and family in the education of pupils with special educational needs. *EDULEARN20 Proceedings*, 4743–4749. <https://doi.org/10.21125/edulearn.2020.1250>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 17863, 9 Kasım 1982). Mevzuat Bilgi Sistemi. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- United Nations. (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities*. United Nations – Convention on the Rights of Persons with Disabilities
- Vuran, S. (Ed.). (2019). *Eğitime uzanan yol projesi öğretmen eğitim kitapçığı*. Tohum Otizm Vakfı.
- World Health Organization. (2001). *International classification of functioning, disability and health (ICF)*. <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>
- World Health Organization. 2022. *International Classification of Diseases, Eleventh Revision (ICD-11)*. World Health Organization.
- Zeldovich, L. (2018, May 9). How history forgot the woman who defined autism. *Scientific American*. <https://www.scientificamerican.com/article/how-history-forgot-the-woman-who-defined-autism/>

OTİZMi

OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN

RUTİN

OLUŞTURMA

SÜRECİ

ÖĞRETMEN

REHBER KILAVUZU

